

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bezdomovectví v Japonsku

Homelessness in Japan

OLOMOUC 2017 Jitka Těhlová

vedoucí diplomové práce: Martin Šturdík, M. A.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne:

Podpis:

Anotace

Tato práce se věnuje tématu bezdomovectví v Japonsku. Jejím cílem je stanovit hlavní příčiny a identifikovat současné tendence japonského bezdomovectví. Text nejdříve zasazuje situaci v Japonsku do světového kontextu z hlediska problému definice bezdomovectví. Druhá část práce je věnována historickému vývoji japonského bezdomovectví. Dále text pojednává současnou situaci, která je nejprve představena z demografického pohledu a poté se zabývá vykreslením profilu typického japonského bezdomovce. Je věnován prostor legislativnímu pozadí problematiky a na jeho základě objasněn systém podpory osob bez domova. Text přibližuje také přístup japonské veřejnosti. Hlavní část práce se věnuje tradičním i novým příčinám japonského bezdomovectví a současným trendům, především vzniku fenoménu skrytých bezdomovců a nárůstu počtu mladých Japonců mezi bezdomovci.

Název práce: Bezdomovectví v Japonsku

Počet stran: 73

Počet znaků s mezerami: 110 268

Počet titulů použité literatury: 103

Klíčová slova: bezdomovectví, Japonsko, *joseba*, *netto kafe nanmin*, sociální systém

Ráda bych na tomto místě poděkovala Martinu Šturdíkovi, M. A. za trpělivé a pečlivé vedení práce a podnětné rady, které mi poskytl.

Obsah

Úvod.....	9
1 Definice bezdomovectví.....	12
1.1 Definice bezdomovectví v Evropě.....	12
1.2 Definice bezdomovectví v USA.....	13
1.3 Definice bezdomovectví v Japonsku.....	15
1.4 Typy bezdomovectví.....	17
2 Historie japonského bezdomovectví.....	18
2.1 Období Tokugawa.....	18
2.2 Situace po druhé světové válce.....	21
2.3 Vývoj v 90. letech a na přelomu tisíciletí.....	23
2.4 <i>Tošikoši hakenmura</i>	27
3 Situace bezdomovců v dnešním Japonsku.....	30
3.1 Počty bezdomovců v japonských městech.....	30
3.2 Profil japonského bezdomovce.....	32
3.3 Bezdomovectví z pohledu japonské legislativy.....	33
3.4 Dostupné zdroje podpory pro bezdomovce.....	35
3.5 Přístup veřejnosti.....	41
4 Příčiny japonského bezdomovectví.....	43
4.1 <i>Joseba</i>	43
4.2 Situace v oblasti bydlení.....	46
4.3 Změny na trhu práce.....	48
4.4 Změny v modelu tradiční japonské rodiny.....	50
5 Hlavní tendence japonského bezdomovectví v posledních desetiletích.....	53
5.1 Nárůst počtu mladých bezdomovců.....	53
5.2 Fenomén skrytých bezdomovců.....	55
Závěr.....	58
Seznam použitých zdrojů.....	62

Ediční poznámka

Všechny japonské názvy jsou přepisovány českou transkripcí. Japonská jména též uvádím v českém přepisu, výjimkou jsou autoři anglicky psaných zdrojových publikací, u kterých ponechávám původní anglickou transkripci. Všechny překlady přímých citací z japonštiny a angličtiny byly provedeny výhradně autorkou práce. Kurzíva je použita u všech japonských slov s výjimkou geografických názvů, japonských jmen a pojmů, které jsou v češtině již dostatečně zavedeny. Japonské znaky jsou uvedeny pouze u termínů, které přímo souvisí s bezdomovectvím.

Úvod

Tato práce je věnována problematice bezdomovectví v Japonsku. Práce má dva hlavní cíle. Prvním je stanovení hlavních příčin japonského bezdomovectví, v rámci čehož se snažím odkrýt souvislosti stavu japonského bezdomovectví se špatně nastaveným sociálním systémem a s ekonomickým vývojem Japonska. Druhým cílem je stanovení hlavních tendencí a změn, které se dotýkají japonského bezdomovectví v posledních desetiletích. Těmto cílům je přizpůsobeno členění celé práce.

První kapitola zkoumá, jak pojmají definici bezdomovectví různé státy a nevládní organizace ve světě. Je představen evropský a americký přístup, na jejichž základě je souzena dostatečnost přístupu japonského. Význam odlišností definic tkví v tom, že na jejich základě je tvořena často výrazně odlišná legislativa a systémy podpory bezdomovců. Závěr kapitoly je věnován jednotlivým typům bezdomovectví, které jsou právě těmi odlišnostmi, o které jednotlivé zainteresované subjekty své definice zužují či rozšiřují.

Druhá kapitola představuje vývoj japonského bezdomovectví a snaží se zaznamenat změny v přístupu státu. Cílem kapitoly je ukázat, z jakého historického základu vychází specifika současného japonského bezdomovectví a na základě jakých zkušeností byl vytvořen současný systém vládního přístupu k osobám bez přístřeší. Účelem této části není sepsat podrobnou historii japonského bezdomovectví, ale představit vybraná období, která stala dějinnými mezníky a měla zásadní vliv na pozdější vývoj.

Nejprve je představena situace v období Tokugawa, kdy došlo k výraznému nárůstu bezdomovecké populace a reakcí na něj byla první opatření ze strany státu. Druhým vybraným dějinným úsekem je období následující po druhé světové válce, kvůli které přišlo o střechu nad hlavou obrovské množství Japonců. Tato podkapitola popisuje vládní pokusy o řešení situace a sleduje počátky japonského sociálního systému. Třetí část se věnuje 90. letům a přelomu tisíciletí, neboť právě v této době vznikala zásadní legislativa týkající se bezdomovectví a byl tvořen současný systém podpory osob bez domova. Obojí bylo hnáno impulzem zhoršené hospodářské situace Japonska, kvůli které se na ulici ocitlo mnohem více Japonců, než bylo v předchozích desetiletích obvyklé. Poslední část historického exkursu se zabývá situací na přelomu

let 2008 a 2009, kdy v tokijském parku Hibija vzniklo stanové městečko propuštěných agenturních dělníků, které později vešlo ve známost jako *tošikoši hakenmura*. V textu se věnují příčinám, které k této akci vedly, a popisují účinek, jaký měla *hakenmura* na vládu a veřejné mínění.

Třetí část práce shrnuje základní skutečnosti týkající se dnešní situace japonských bezdomovců v několika oblastech. První podkapitola se věnuje vývoji počtu japonských bezdomovců v posledních letech a jejich demografickému rozmístění. Zároveň upozorňuje na problémy, které se ke sčítání osob bez domova v Japonsku váží. Druhá část kapitoly představuje profil typického japonského bezdomovce vytvořený na základě několika průzkumů, které byly v posledních patnácti letech provedeny. Tento profil poskytuje přehled o věkové struktuře bezdomovců, o tom, z jakého prostředí japonští bezdomovci nejčastěji pocházejí, a popisuje základní skutečnosti týkající se života na ulici. Třetí podkapitola popisuje, jak je bezdomovectví bráno z hlediska japonské legislativy. Zabývá se zejména zákony z let 2002 a 2003, které položily základ dnešního systému podpory bezdomovců. Zároveň vysvětluje, jak je rozdělena odpovědnost za řešení problematiky a jak toto rozvržení ovlivňuje efektivitu systému pomoci. Čtvrtá část kapitoly na předchozí v mnohém navazuje, neboť popisuje fungování státního systému podpory bezdomovců. Kromě toho se také okrajově zabývá pomocí poskytovanou nevládními neziskovými organizacemi a soukromými subjekty. Přestože je pomoc nabízena v mnoha různých oblastech od poskytování stravy po smysluplné trávení volného času, text se soustředí pouze na dvě kategorie podpory, zásadní pro integraci bezdomovců zpět do běžné společnosti: bydlení a zaměstnání. Poslední část kapitoly se věnuje vnímání bezdomovců japonskou veřejností, které se velmi vyvíjelo od lhostejnosti přes odpor až k jistému soucitu. Tento vývoj se odráží i v přístupu japonských úřadů a vládních orgánů, proto je vhodné se jím zabývat.

Spolu s čtvrtou kapitolou text dospívá k cílům celé práce a snaží se identifikovat hlavní příčiny japonského bezdomovectví. Nejprve se zabývá specificky japonským tématem, kterým jsou dělnické čtvrtě *joseba*, tradiční líhně bezdomovectví. Následně jsou představeny příčiny především socio-ekonomického charakteru, které v posledních letech nabývají na síle. První z nich je situace v oblasti bydlení, druhé jsou změny na trhu práce a třetí změny ve způsobu fungování japonské rodiny. Vývoj ve všech zmíněných oblastech se podílí na rozvolňování sociálních i ekonomických vazeb

a přináší dříve nevídanou úroveň nejistoty a nestability. To přispívá k tomu, že je bezdomovectvím ohrožen mnohem větší počet Japonců.

Poslední kapitola se snaží naplnit druhý cíl práce a popsat hlavní trendy japonského bezdomovectví v posledních desetiletích, především po roce 2000. Kapitola se věnuje dvěma hlavním tendencím, kterými se japonské bezdomovectví ubírá. První je zvýšení podílu mladých bezdomovců a druhá vznik fenoménu skrytých bezdomovců. Oba tyto trendy jsou navzájem propojené a nelze vnímat jeden bez druhého.

1 Definice bezdomovectví

Dříve než přejdu k problematice, kterou se tato práce zabývá, považuji za nutné se blíže podívat na otázku samotného definování bezdomovectví a bezdomovců. V této otázce nepanuje shoda, jednotlivé země, nevládní organizace a další subjekty, které se problematikou zabývají, si tyto pojmy definují individuálně a značně odlišně. Z toho následně vyplývají odlišné přístupy k problematice bezdomovectví jako takové.

První dvě podkapitoly proto přibližují evropský a americký přístup k definování bezdomovectví, v jejichž světle blíže vysvětluji ve třetí podkapitole japonský přístup. Poslední podkapitola je věnována jednotlivým typům bezdomovectví.

1.1 Definice bezdomovectví v Evropě

V Evropě se bezdomovectvím zabývá především Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci (FEANTSA), která vznikla v roce 1989. Jedná se o nevládní organizaci, která si klade za cíl prevenci a odstraňování chudoby a sociálního vyloučení lidí, kteří jsou ohroženi bezdomovectvím nebo žijí na ulici. Jedná se o jedinou nadstátní organizaci v Evropě, která se zabývá výlučně bezdomovectvím. Jako taková sdružuje 130 členských organizací, které jsou činné ve 30 evropských zemích (FEANTSA: What is FEANTSA, cit. 2016).

FEANTSA uvádí, že neexistuje žádná obecně přijímaná definice bezdomovectví, a to ani na území Evropy či Evropské unie. Běžně jsou využívány dvě metody, jak k definici bezdomovectví přistupovat. Bezdomovce lze vymezit velice úzce jako osoby bez přístřeší. FEANTSA však prosazuje širší vymezení bezdomovectví, které zahrnuje osoby bez přístřeší, ale i osoby mající střechu nad hlavou, které však postrádají domov a také jedince žijící v nejistých a neadekvátních podmínkách (FEANTSA: FAQ, cit. 2016). FEANTSA v roce 2005 vytvořila Evropskou typologii bezdomovectví a sociálního vyloučení (ETHOS), která tento přístup dále strukturuje a má sloužit například jako základ pro debatu o definování bezdomovectví v jednotlivých státech.¹

¹ Na stránce <http://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27> si lze prohlédnout typologii ETHOS v 25 evropských jazycích, včetně české verze.

V typologii jsou bezdomovci rozčleněni do tří základních kategorií: *bez střechy, bez bytu a mající nejisté a nevyhovující bydlení*.²

Vzhledem k široké působnosti FEANTSA na území Evropy lze předpokládat, že právě tento přístup je postupně začleňován do legislativních struktur jednotlivých zemí, ale skutečnost je odlišná. Podíváme-li se například na situaci v českém právním řádu, zjistíme, že v něm pro bezdomovce není užíván žádný jednotný termín. *Zákon o sociálních službách* (č. 108/2006 Sb.)³, který je hlavní oporou pro problematiku v českém právním prostředí, používá pojmy *osoba bez přístřeší* a *osoba v nepříznivé sociální situaci spojená se ztrátou bydlení*, ale tyto termíny nejsou blíže definovány. Navíc označení bezdomovec, ač je identické s pojmy užívanými v jiných jazycích (fr. *sans-abri*, angl. *homeless* atd.), původně v českém jazyce označovalo člověka bez státního občanství nebo domovského práva (Průdková–Novotný, 2008, s. 9–10).

1.2 Definice bezdomovectví v USA

Prvním významným federálním zákonem, který se ve Spojených státech zabýval bezdomovectvím, se stal takzvaný McKinneyho a Ventoův zákon o pomoci bezdomovcům, který byl schválen v roce 1987⁴, za vlády prezidenta Reagana (Duffield, 2014, s. xii). Do té doby byla problematika bezdomovectví považována za oblastní agendu, kterou není třeba řešit na federální úrovni (Chew, cit. 2016).

Tento zákon definoval bezdomovce kromě jiného jako jedince, který postrádá trvalé, pravidelné a adekvátní obydlí, který v noci přespává na veřejných místech nezamýšlených k bydlení či který přebývá v noclehárnách. Zároveň se zabýval i bezdomovci potenciálními, kdy za bezdomovce považoval i osoby ohrožené okamžitou ztrátou bydlení, které nemají prostředky k opatření si náhradního obydlí (Cornell University Law School, cit. 2016).

Tato definice byla donedávna používána Ministerstvem pro otázky bydlení a městský rozvoj (*Department of Housing and Urban Development*, HUD) a je stále používána Ministerstvem školství a také na úrovni jednotlivých států. V americkém prostředí je však na oficiální úrovni používáno více definic, například Ministerstvo

² Česká terminologie vychází z knihy *Definice a typologie bezdomovectví* (Ilja Hradecký a kol., 2007), která obsahuje pracovní verzi českého překladu ETHOS a odráží úskalí při převádění terminologie do českého prostředí.

³ Celé znění zákona lze nalézt na stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí, viz http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/zakon_c._108_2006__stav_k_1.8.2016.pdf.

⁴ Zákon byl od té doby mnohokrát novelizován a výrazně rozšířen – viz <http://www.nationalhomeless.org/publications/facts/McKinney.pdf>.

zdravotnictví (*Department of Health and Human Service*) a všechny programy, které pod něj spadají, používají jinou definici, která bezdomovectví pojímá širěji (National Health Care for the Homeless Council, cit. 2016).

V roce 2009 byl schválen Zákon o pomoci bezdomovcům v nouzi a rychlém přechodu k bydlení (*Homeless Emergency Assistance and Rapid Transition to Housing Act*), tzv. HEARTH Act, který definici používanou HUD rozšířil i na další osoby a více tak sjednotil definice používané jednotlivými federálními úřady (Hombs, 2011, s. 26). Nově ale také zahrnul mezi bezdomovce jedince, kteří přebývají u své rodiny nebo přátel, což vzbudilo značnou kontroverzi (tamtéž). HUD (Homeless Assistance, cit. 2016) na svých stránkách nyní uvádí čtyři kategorie bezdomovců:

1. skutečně bez domova,
2. v bezprostředním ohrožení bezdomovectvím,
3. bez domova podle jiného federálního statutu,
4. prchající/snažící se prchnout před domácím násilím.

Z výše uvedeného lze vidět, že definice bezdomovectví je ve Spojených státech komplikovaná podobně jako jejich federální systém. Tento stav dobře ilustruje nejednotnost a nejasnost definic bezdomovectví v celém světě.

Proč je tak důležité mít jasnou definici? Odlišnosti v jednotlivých definicích totiž znamenají až miliony osob, kteří mohou a nemusí být označeni jako bezdomovci. Wright (1989, s. 21–22), který přebírá rozdělení bezdomovců od P. Rossiho na „skutečně bez domova“ (*literally homeless*) a „mající minimální přístřeší“ (*marginally housed*) poukazuje na skutečnost, že odhadované počty bezdomovcům s minimálním přístřeším jsou řádově vyšší než počty bezdomovců viditelných v ulicích. To lze ilustrovat na příkladu Chicaga: Wright (1989, s. 22) uvádí, že v době jeho studie bylo v ulicích Chicaga 3000 bezdomovců, ale když odhadoval počet bezdomovců majících minimální přístřeší, došel k číslu 50 000.⁵ A jak uvádí Chamberlain a MacKenzie (1992, s. 274), „je složité naléhat na vládu, aby vyhověla potřebám lidí bez domova, pokud nejsou známy parametry populace bezdomovců.“

⁵ Aktuálnější čísla pro celé Spojené státy uvádí například článek o sčítání bezdomovců z *The Economist*: <http://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2016/02/counting-street-sleepers>.

1.3 Definice bezdomovectví v Japonsku

Dříve, než přejdu k otázce, jak definuje bezdomovce japonská legislativa, podívejme se, jaká slova jsou pro bezdomovce v japonštině používána. Dnes je zřejmě nejrozšířenějším označením slovo *hómuresu* (ホームレス), tedy doslovný převod anglického *homeless*. Kromě něj se však používá i několik dalších pojmů, které mají v japonštině delší historii.

Původně japonština označovala bezdomovce jako *mušukumono* (無宿者), tedy tulák bez domova. Po druhé světové válce, kdy v Japonsku výrazněji vzrostl počet lidí bez domova, byli označováni jako *furó* (浮浪) či *runpen* (るんぺん), pojmy přeložitelnými jako tulák či pobuda. Později začala japonská vláda pro označení bezdomovců používat pojem *džúšo futeiša* (住所不定者), tedy „osoba bez trvalé adresy“ (Okamoto, 2007, s. 526).

Jedním z dnes používaných slov je *nodžuku seikacuša* (野宿生活者), které zmiňuje Kakita (2004, s. 7). To označuje člověka, který spí a žije venku, „na divoko“, tedy je synonymem zjevného bezdomovce. Kakita dále poukazuje na to, že *hómuresu* a *nodžuku seikacuša* se v japonském kontextu téměř nerozlišuje. Přestože původní anglické slovo *homeless* pokrývá všechny typy bezdomovců, byl jeho význam v japonštině zúžen pouze na bezdomovce žijící na ulici. I z toho následně vyplývá například problém nedostatečné prevence bezdomovectví v Japonsku.

První zákon, který se v Japonsku věnoval přímo bezdomovcům, vešel v platnost v roce 2002 pod označením Zákon pro podporu soběstačnosti bezdomovců (*Hómuresu no džiricu no šientó ni kan suru tokubecu sočihó*, ホームレスの自立の支援等に関する特別措置法). Definice, kterou bezdomovce vymezuje, je velmi úzká: „*Bezdomovec je člověk, který beze všech pochybností žije svůj každodenní život v městských parcích, na březích řek, na ulicích, v nádražních budovách a na podobných místech.*“ (Kóseiródóšó, 2002)

Jak lze z výše uvedeného vidět, ve světě jsou používány různorodé definice bezdomovectví a přístupy k němu. Pro účely této práce používám pojmu bezdomovec v souladu s definicí, jak ji uvádí Průdková a Novotný (2008, s. 10): „*Bezdomovec je člověk, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech či v neadekvátních nebo nejistých bytových podmínkách.*“ Tato definice vychází z typologie vytvořené FEANTSA a jako taková dobře vystihuje pojem bezdomovec v celé jeho komplexnosti. Je ale také nutné zdůraznit nemožnost volby, která odlišuje bezdomovce od osob, které si svůj způsob života samy vybraly – jak uvádí Wright (1989, s. 20), „*lidé, kteří se rozhodnou žít způsobem, kterým žijí, nemohou být považováni za bezdomovce, ač se jejich obydlí může zdát jakkoli neadekvátní.*“

1.4 Typy bezdomovectví

Z předchozích podkapitol lze vidět, že typologie bezdomovců se liší podle státu i podle jednotlivých autorů, které se problematikou zabírají. Šíře této škály je různorodá, od vsutku úzké, ke které se přiklonila japonská vláda, přes Bramleyho sedm kategorií bezdomovců (1988, s. 26) až po detailní typologii ETHOS. V této podkapitole jsou blíže rozvedeny kategorie bezdomovectví, které jsou v této práci používány. Přiklonila jsem se k použití typologie, kterou využívá Průdková a Novotný (2008), neboť je i při své stručnosti jasná a nezavádějící a také je již v českém jazykovém prostředí poměrně zažitá.

Zjevné bezdomovectví

Zjevní bezdomovci jsou nejviditelnější kategorií bezdomovců, neboť přebývají přímo na ulici. Mnozí využívají služeb charitativních organizací, často přespávají v noclehárnách. Jedná se ovšem pouze o malou podskupinu lidí bez domova.

Skryté bezdomovectví

Skrytí bezdomovci tvoří největší skupinu lidí bez domova. Přestože jsou bez domova, veřejnost je běžným pohledem nedokáže rozpoznat, neboť přespávají například v lesích, opuštěných domech a jiných skrytých místech, případně využívají pohostinnosti svých známých.

Potenciální bezdomovectví

Potenciální bezdomovci jsou lidé, kterým ztráta domova bezprostředně hrozí. Nacházejí se v nejisté životní situaci, bydlí například v nájemním bytě, ale neplatí nájem a podobně.

2 Historie japonského bezdomovectví

V této kapitole se věnuji několika historickým obdobím, která považuji z hlediska dějin japonského bezdomovectví za významná. Doby, kterými se níže zabývám, vynikly nad jiné zejména kvůli zvýšení, ať už náhlému či postupnému, počtu osob bez domova, případně také kvůli historicky významným událostem (*tošikoši hakenmura*) nebo průkopnickým vládním opatřením (*ninsoku joseba*).

2.1 Období Tokugawa

Japonská vláda se začala bezdomovci výrazněji zabývat v období Tokugawa, kdy vlivem socio-ekonomických změn ve společnosti významně vzrostl počet osob bez domova. Tito lidé podle šógunátu ohrožovali pracně udržovanou strukturu společnosti, neboť do žádné vrstvy nepatřili.

Jedním z problémů, s kterými se šógunát musel potýkat, byli *róninové*. Tito samurajové, kteří přišli o pána, se v případě, že nebyli schopni nalézt pána nového, často jen potulovali po venkově nebo se uchylovali do měst. Bez práce a střechy nad hlavou se brzy stávali hrozbou pro mír a bezpečí v zemi.⁶ Hlavní příčinou rostoucího počtu *róninů* byla konfiskace a převody půdy knížat *daimjó*, které centrální vláda prováděla za účelem posílení kontroly nad celou zemí. Pokud byla knížeti odebrána veškerá půda nebo byl přemístěn na menší panství, musel propustit alespoň část samurajů (Botsman, 1992, s. 16), z nichž se následně stávali *róninové*. Jak ale uvádí Vasiljevová (1986, s. 249), přestože byli *róninové* často zdrojem potíží, jejich původ jim poskytoval ochranu a byli tak šógunátem tolerováni.

Výrazně více bezdomovců vzešlo z vrstev rolníků a měšťanů, kteří se vlivem hospodářského úpadku tokugawského Japonska ocitli bez obživy. Zejména rolníci kvůli neustále zvyšovaným daním čím dál častěji odcházeli do měst, aby se pokusili najít jinou práci (Vasiljevová, 1986, s. 286). Ve většině případů ale ve městech nové živobytí nenašli a byli nuceni přežívat jako bezdomovci a tuláci. Počet bezdomovců zvyšovaly i četné hladomory (Johnson, 1996, s. 124).

⁶ Například v roce 1651 byla zatčena skupina *róninů*, kteří plánovali svrhnout šógunát (Botsman, 1992, s. 17).

S narůstajícím množstvím bezdomovců nedostačovaly do té doby užívané mechanismy kontroly a šógunátní vláda byla nucena vymyslet nové metody, jak udržet společenský řád. Prvními pokusy, jak se vypořádat s novou situací, se staly *tame* (溜)、jakési záchytné stanice pro bezdomovce, která byla vedena lidmi z vrstvy *hinin*⁷. První centrum vzniklo v Šinagawě v roce 1689 pod vedením Kuruma-Zenšičiho, druhé v roce 1700 v Asakase pod vedením Macuemona (Botsman, 1992, s. 17). *Tame* byly původně místem, kam byli umisťováni tuláci či bezdomovci podezřelí ze spáchání trestného činu. Hiramacu (1988, s. 177) uvádí, že pro běžné obyvatelstvo byli bezdomovci nerozpoznatelní od *hinin*, což bylo důvodem, proč vedením *tame* byli pověřeni příslušníci *hinin*.

Od roku 1713 však byli do středisek *tame* přemísťováni především vězni, kteří onemocněli a museli být izolováni od ostatních vězňů (Botsman, 1992, s. 18). Role *tame* se změnila, ale problém bezdomovectví nadále rostl. Na začátku 18. století výrazně vzrostl počet bezdomovců, kteří se zrodili z někdejších rolníků (viz výše). Tito lidé byli nazýváni *muzai no mušuku* (無罪の無宿), tj. „nevinní bezdomovci“. Nejprve byli umisťováni do středisek *tame*, v těch však nebylo dostatek místa a kvůli nehygienickým a špinavým podmínkám v nich lidé často umírali.

V éře Hóei (1704 až 1711) se vláda problém „nevinných bezdomovců“ snažila vyřešit tím, že je navracela do jejich místa původu. V případě, že to nebylo možné, bezdomovci snížila status na *hinin* (tento proces se nazýval *hinin teka*, 非人手下) a dala ho na starost předákovi z řad *hinin* (Hiramacu, 1988, s. 177–178). Snaha o kontrolu pracovní migrace se odrážela i v dalších letech v reformách Kansei a Tenpó, kdy byli nezaměstnaní vesničané posíláni zpět na venkov (Nagata, 2004, s. 80).⁸

Všechny pokusy o zlepšení situace, které vláda učinila v éře Hóei, se ale ukázaly jako neúspěšné. V následujících letech proto byla předložena řada návrhů, jak se s problémem bezdomovců vypořádat. Jedním z plánů bylo vytvořit nový typ *tame*, kde by bezdomovci nebyli pouze shromažďováni, ale procházeli by také rekvalifikací.

⁷*Hinin* (nelidé) patřili od starověku k nejnižším vrstvám japonské společnosti. V éře Tokugawa se jednalo hlavně o kejklíře, žebráky a strážce zločinců. Mezi další zavrhané skupiny patřili například *eta* (nečistí), kteří se zabývali prací související se smrtí či opracováním zvířecího masa a kůží. (Boháčková–Winkelhöferová, 1987, s. 87)

⁸Šógunát se tím snažil řešit nejen problém narůstajícího bezdomovectví ve městech, ale hlavně vylidňování vesnic. Mnoho půdy leželo ladem kvůli nedostatku pracovních sil, a to se výrazně odráželo i v poklesu produkce potravin. (Nagata, 2004, s. 80)

Dalším návrhem bylo nucené přesídlení bezdomovců do okrajových oblastí Japonska s nízkou hustotou zalidnění (Hiramacu, 1988, s. 179).

Na výše zmíněné návrhy šógunát navázal v druhé půlce 18. století. Botsman (1992, s. 22) píše, že v roce 1778 bylo nařízeno, aby všichni tuláci, kteří se nacházeli na území Eda, byli přemístěni na ostrov Sado. Na ostrově pracovali ve stříbrných dolech, v nichž byla vysoká úmrtnost. Pokud bezdomovci vykazovali známky „polepšení“, mohli se vrátit do Eda (Hiramacu, 1988, s. 181). Do japonských mechanismů řešení problému bezdomovectví byl tak vnesen prvek „nápravy“. Dříve bylo na bezdomovce pohlíženo jako na zločince hodné potrestání, v této době však lze pozorovat výrazný posun od důrazu na trest k důrazu na nápravu (Hur, 2000, s. 128).⁹

V roce 1780 bylo v tomto duchu zřízeno nápravné centrum *jóikušo* (養育所). Botsman (1992, s. 22–23) uvádí, že „účelem zařízení bylo dát bezdomovcům práci, napravit je a následně je vrátit do provincie, z které pocházeli.“ Kvůli četným problémům ale bylo *jóikušo* uzavřeno pouhých šest let po svém vzniku.

V roce 1790 byl na popud Macudairy Sadanobua, člena šógunátní vlády a muže, jenž stál za reformami Kansei, založen nový typ zařízení pro bezdomovce: *ninsoku joseba* (人足寄場). Jednalo se o káznici, která ovšem nebyla míněna pro zločince, ale právě pro bezdomovce. Zařízení bylo vybudováno na ostrově Išikawa v ústí řeky Sumidy (Botsman, 1992, s. 23). Mělo sloužit jako nástroj sociální kontroly, bezdomovci zde byli převychováváni, aby se posléze mohli začlenit do většinové společnosti. Tuláci v zařízení procházeli pracovním výcvikem v oborech, na které bylo pohlíženo jako na užitečné – např. stavební profese (Vasiljevová, 1986, s. 290). Za odvedenou práci byli bezdomovci placeni. Kromě pracovního výcviku podstupovali také morální výchovu, kde jim bylo kázáno o poctivosti a šetrnosti (Botsman, 1992, s. 25). Poté, co měli zajištěnou další práci, byli někdejší bezdomovci z *joseby* propuštěni i s potřebnými nástroji (Vasiljevová, 1986, s. 290).

⁹ Za tímto posunem stojí především Macudaira Sadanobu, který se snažil v přístupu k tulákům aplikovat principy neokonfucianství. Podle tohoto učení je společenské selhání především morálním selháním, které vede k pokřivenému myšlení. Mysl ale může být očištěna učením o morálních hodnotách a disciplínou, a je tak možno napravit i společenské selhání. (Hur, 2000, s. 128)

2.2 Situace po druhé světové válce

Těsně po konci druhé světové války se prudce zvedl počet osob bez domova. Příčinou nárůstu byla především porážka Japonska (Hasegawa, 2012, s. 23). Počty bezdomovců přibývaly již před koncem války v důsledku bombardování, které hlavně ve velkých městech zničilo velké množství domů. Macuo (1975c, s. 38) uvádí, že v srpnu 1945 bylo v Tokiu, Ósace, Nagoji, Jokohamě a Hirošimě o 50 až 80 % méně bytových jednotek než v roce 1943.

Konec války však přinesl nárůst bezdomovectví i proto, že se mnoho Japonců naráz ocitlo bez práce. Bylo demobilizováno téměř osm milionů vojáků, práci také ztratily čtyři miliony zaměstnanců vojenských továren a jeden a půl milionu civilistů bylo nuceno vrátit se z Japonskem okupovaných území (Macuo, 1975c, s. 40). Většina z nich bydlení našla, neboť pocházela z venkovských oblastí Japonska, které nebyly válkou příliš dotčeny. Tito lidé si také brzy našli práci v zemědělství (MITI, 1954). Ve městech ale byli mnozí nuceni přespávat v protiletectkých krytech či na ulicích. Bezprostředně po válce bylo v krytech a porůznu vyrobených chatrčích přes 400 000 rodin (Ueno, 1958, s. 86).

Vláda reagovala několika různými kroky, často na příkaz okupační správy, ale většinou se jednalo o krizová opatření, která nedokázala problém bezdomovectví efektivně řešit, pouze se vypořádávala s následky. Centrální vláda plánovala do konce roku 1945 poskytnout 300 000 nouzových bytových jednotek rodinám, jejichž domácnosti byly zničeny válkou, ale do konce března 1946 bylo připraveno pouze 81 000 z nich (Ueno, 1958, s. 13). Přestože v dalších letech přibývaly další bytové jednotky, v žádném případě nedokázaly pokrýt potřebné rodiny.

V roce 1946 byl rozhodnutím okupační správy jako další krok zřízen program krizové pomoci (Šibata, 1998). Potřebným poskytoval jídlo, oblečení i dočasné ubytování, ale nestačil pro všechny válkou zasažené jedince (tamtéž). V tomtéž roce byl také na příkaz okupační správy přijat vládou *Zákon o ochraně živobytí*, který zavedl systém sociálního zabezpečení, zajišťující pomoc lidem v nouzi – v roce 1946 pokryl 1,64 milionu japonských občanů (Soeda, 1995, s. 33). Sociální dávky byly ale velmi nízké, zajišťovaly jen o něco více než minimální příjem potravy (tamtéž, s. 24).

Dalším opatřením, které bylo po skončení války přijato, bylo umístění bezdomovců žijících na ulicích do sociálních zařízení, aby nenarušovali veřejný pořádek (Hasegawa, 2012, s. 25). V roce 1946 přijalo jediné zařízení v Tokiu

11 442 bezdomovců (Iwata, 1995, s. 61). Podobná množství byla přijímána i v zařízeních jiných měst, proto byla postupně zřizována nová a nová centra. Z 1 279 sociálních zařízení, která existovala v roce 1953, bylo podle průzkumu ze stejného roku celých 40 % otevřeno mezi lety 1946 a 1950 (Iwata, 1995, s. 90).

Problémem, který se se sociálními zařízeními pro bezdomovce vázal, bylo násilné umístění, kterému se mnoho bezdomovců vzpíralo, popřípadě ze zařízení následně utíkalo (Hasegawa, 2012, s. 25). Zjevně bezdomovci byli nakládáni na automobily a proti své vůli sváženi do sociálních zařízení (Iwata, 1995). Tato praxe byla nazývána *karikomi* (刈り込み), „sklizeň“ (Hasegawa, 2012, s. 25).

Tokijská samospráva také pomohla vytvořit zpoplatněné noclehárny řízené soukromými subjekty. Tato zařízení vznikla v různých částech Tokia, nejvýznamnější byla ale čtvrť San'ja. Ta byla zničena náletem v květnu 1945, ale díky noclehárnám a zde soustředěným bezdomovcům brzy ožila jako čtvrť dělníků (Iwata, 1995).

Důležitějším krokem pro boj s bezdomovectvím byla opatření pro zvýšení zaměstnanosti. Bezdomovci s prací často získali i ubytování, anebo byli schopni si díky vydělané mzdě ubytování opatřit sami. Okupační správa vytvářela mnoho pracovních míst: poptávala dělníky pro výstavbu infrastruktury zničené válkou i zaměstnance pro vojenské základny (Hasegawa, 2012, s. 26). Vláda navíc propagovala práci v těžebním a ocelářském průmyslu (Macuo, 1975a) a povzbuzovala bezdomovce k nalezení práce v uhelných dolech na Hokkaidu a Kjúšú (Honma, 1988). Nejen, že bylo znovu potřeba oživit japonskou ekonomiku, v těžkém průmyslu bylo nutné nahradit Korejce a Číňany, kteří byli během války využíváni jako levná pracovní síla, ale po porážce Japonska se jich většina vrátila do vlasti (Hasegawa, 2012, s. 26). Bezdomovci této poptávky rádi využili.

Ačkoliv je zvyšování zaměstnanosti nepopíratelně zásadním krokem k řešení bezdomovectví, od japonské vlády se mu ve srovnání s jinými opatřeními dostalo jen malé pozornosti. Vláda považovala bezdomovectví spíše za věc veřejného pořádku a (materiální) pomoci v nouzi (Jošida, 1993). Pokud tedy vláda představila nějaká opatření týkající se nezaměstnanosti, většinou cílila na jiné skupiny obyvatel, těch, kteří měli trvalou adresu, například válečné vdovy (Macuo, 1975b). Za výše zmiňovanou propagací práce v uhelných dolech nestála snaha o pomoc bezdomovcům, ale spíše výrazná vládní podpora těžkého průmyslu. Pokud bezdomovci stáli o nalezení práce, museli vzít osud do vlastních rukou a nespolehat se na vládu – mnohdy si našli práci na

černém trhu, který v té době velmi bujel (Hasegawa, 2012, s. 26). Ženy bez domova se často živily prostitucí (Jošida, 1993).

Japonská ekonomika se začala rychle zotavovat v 50. letech – jedním z hlavních důvodů byla válka v Koreji, která zvýšila poptávku po japonském zboží a službách. Ekonomický růst tvorbou nových pracovních míst významně snížil nezaměstnanost. Díky pracovním příležitostem se snížil i počet lidí bez domova. Na konci 50. let byl počet bezdomovců v Japonsku odhadován mezi padesáti a šedesáti tisíci – odhad zahrnoval zjevné bezdomovce na ulicích i ty žijící v chatrčích (Akijama, Mori a Jamašita, 1960, s. 81).

Ke snížení počtu bezdomovců přispěla i zvýšená dostupnost bydlení. V první polovině 50. let byly postaveny dva miliony nových domů (Ueno, 1958, s. 13). Byť byla většina z nich postavena svépomocí, vláda též pomohla tomu, aby si více lidí mohlo dovolit vlastní bydlení. Například v roce 1950 ustanovila takzvanou Vládní společnost pro poskytování úvěrů na bydlení, která poskytovala půjčky s nízkým úrokem (Hasegawa, 2012, s. 28). K prevenci bezdomovectví přispěla i aktivita státu v oblasti sociálního zabezpečení. V roce 1959 byl vytvořen státní systém zdravotního pojištění i penzijní systém, z nichž měli prospěch především nízkopříjmové skupiny obyvatel (tamtéž).

Počet japonských bezdomovců od 50. let vytrvale klesal, především díky ekonomickému růstu a zvýšené aktivitě vlády na poli bytové politiky a sociálního zabezpečení. Přesto bezdomovectví ve městech nadále přetrvávalo, i kvůli nedostatečným opatřením předchozí dekády (Hasegawa, 2012, s. 29). Navíc i ekonomický zázrak měl své limity. Firmy nejčastěji poptávaly smluvní pracovníky na nekvalifikovanou práci (tamtéž). Pozice těchto pracovníků byla velice ošidná, protože byli snadno nahraditelní a neměli vyjednanou dlouhodobou smlouvu, která by jim zaručovala určité jistoty.

2.3 Vývoj v 90. letech a na přelomu tisíciletí

Doba po roce 1992 byla v Japonsku hluboce poznamenána zhroucením ekonomického zázraku a vleklou hospodářskou krizí. To se výrazně projevilo nejen v nárůstu nezaměstnanosti, ale potažmo také bezdomovectví (Hayashi, 2013). K prvnímu výraznému nárůstu počtu bezdomovců došlo po „splasknutí ekonomické bubliny“ na začátku desetiletí, k dalšímu prohloubení problému posléze došlo po roce

1997, kdy nestabilita měn v jihovýchodní Asii přinesla další ekonomickou krizi (Okamoto a kol., 2004, s. 1).

Do roku 1992 zvládalo Japonsko udržovat problém bezdomovectví na zanedbatelné úrovni, přestože stát se v oblasti regulace chudoby příliš nečinil. Místo státem byla chudoba regulována trhem práce a více či méně úspěšně sítí sociálních vazeb (rodinou) (Hayashi, 2013). S příchodem krize 90. let ale trh práce ztratil schopnost regulace chudoby. Jednou z hlavních příčin této ztráty byla do té doby nebývalá míra nezaměstnanosti (Hayashi, 2013, s. 1195): v roce 1990 byla míra nezaměstnanosti 2,1 %, ale do roku 1999 se zvýšila na 4,8 % (Nagajama, 2000, s. 59–60).

Rodina již také nedokázala zastat roli záchranné sítě, neboť vlivem socio-ekonomických změn druhé poloviny 20. století byly zpřetrhány rodinné vazby. Jednou z těchto změn byl přesun vesnického obyvatelstva za prací do měst, který nabíral na síle od 60. let 20. století. Dělníci, kteří hledali práci ve městech, byli často odtrženi od své rodiny, kterou zanechali na venkově. Pokud vytvořili novou městskou rodinu, jednalo se o tzv. nukleární typ rodiny, který má ze své podstaty omezenou schopnost regulace chudoby, protože rodina je odtržena od širšího příbuzenstva (Kamata, 1999, s. 310–314). V 90. letech silně oslabily roli rodiny jako záchranné sítě další sociologické jevy: výrazně vzrostla míra rozvodovosti a prudce se zvýšilo procento nesezdaných Japonců: počet padesátiletých svobodných mužů vzrostl mezi lety 1990 a 2000 z 5,6 % na 12,2 %, u žen tento trend tak výrazný nebyl: zastoupení padesátiletých svobodných Japonek vzrostlo z 4,3 % na 5,7 % (Jamada, 2004, s. 134 a 157).

Velký vliv na nezaměstnanost měla liberalizace zákonů týkajících se pracovního trhu. V roce 1999¹⁰ byl novelizován zákon o vysílání pracovníků z roku 1985, který reguluje odvětví, kde mohou pracovat agenturní pracovníci (Hayashi, 2013, s. 1196). Novela výrazně rozšířila počet povolených odvětví a způsobila tím prudký nárůst zaměstnávání agenturních pracovníků¹¹ (k agenturním pracovníkům blíže viz kapitolu 2.4.).

¹⁰ Zákon byl novelizován ještě v letech 2004 a 2015.

¹¹ Nárůst nelze dokumentovat konkrétními čísly, neboť počty agenturních pracovníků začaly být zaznamenávány až v roce 1999 (Tókeikjoku, cit. 2017). Začátek sčítání však sám o sobě naznačuje, že novela způsobila posun od nevýznamných k zaznamenávaným číslům. Již v roce 2001 bylo agenturami zaměstnáváno 450 000 Japonců a růst stále pokračoval: v roce 2016 se jednalo o 1 330 000 osob (Kóseiródóšó, 2017).

Novela zákona způsobila také nárůst počtu pracujících, kteří nebyli zahrnuti do systému sociálního pojištění a v případě ztráty zaměstnání neměli nárok na příspěvky v nezaměstnanosti. Zaměstnavatelé se často snažili vyhnout své povinnosti platit pojistné za pracovníky, kteří nebyli vázáni v běžném pracovním poměru (Juasa, 2008, s. 25). S nárůstem zaměstnávání tohoto typu pracovníků rostl i počet osob, které v případě nezaměstnanosti neměly nárok na podporu, a byly tak více ohrožené bezdomovectvím. Tomu odpovídá i statistika ukazující, že většina bezdomovců byla vyřazena ze systému pojištění již před životem na ulici: 55,7 % dotazovaných v průzkumu z roku 2003 odpovědělo, že předtím, než se stali bezdomovci, nebylo přihlášeno k žádnému typu státního pojištění (Kakita, 2004, s. 14). Z velké části se jednalo právě o ty, kteří nebyli zaměstnáni v běžném pracovním poměru.

Podle Vogela (2006, s. 81) liberalizace pracovního trhu a zvláště uvolnění regulace agenturních pracovníků způsobila, že Japonsko mělo na konci 90. let nejvíce dualistický systém ochrany pracujících ze všech zemí OECD, kdy bylo přístupováno značně odlišně k ochraně běžných zaměstnanců a pracovníků zaměstnaných v jiném pracovním poměru.

V 90. letech poprvé začínají projevovat v bezdomovectví trendy, které jsou viditelné dodnes. V první řadě výrazně vzrůstá počet bezdomovců na dříve nevídanou úroveň (Hayashi, 2013, s. 1196). První celostátní sčítání lidí bez domova sice proběhlo až v roce 2003 (viz kapitolu 3.1), ale vzhledem k vysoké míře nezaměstnanosti, a to především mezi dělníky z *joseby*, lze předpokládat, že počet bezdomovců byl na podobné úrovni již v 90. letech. Například Kennet a Iwata (2003, s. 63) počet zjevných bezdomovců v roce 1999 odhadují na 17 000 osob.¹²

Na přelomu tisíciletí také dochází k mírnému posunu ve struktuře lidí bez domova: mezi bezdomovci se začínají objevovat mladí lidé a ženy (Hayashi, 2013, s. 1196). Až do 90. let byly mezi japonskými bezdomovci téměř výhradně starší muži původně dělnických profesí, ale kvůli situaci na trhu práce a výše zmiňovaným sociologickým jevům se začalo složení bezdomovců měnit.

Výrazně začalo přibývat také skrytých bezdomovců. Japonsko ve srovnání s jinými zeměmi nikdy příliš neinvestovalo do sociálního bydlení a spoléhalo na zaměstnavatele a trh. Po roce 1990 japonský stát svou roli v poskytování bydlení ještě zmenšil (Hayashi, 2013, s. 1196), což si začalo vybírat svou daň. Příslušníci pracující

¹² Jedná se o součet čísel z jednotlivých šetření v Jokohamě, Kawasaki, Nagoji, Tokiu a Ósace.

chudiny, kteří nemají na vlastní bydlení či nájem a zaměstnavatel jim nenabízí žádnou možnost firemního ubytování, začali hledat střechu nad hlavou například v internetových kavárnách (více o tzv. *netto kafe nanmin* viz kapitolu 5.2).

Měnit se začalo také geografické rozmístění bezdomovců. Do 90. let většina bezdomovců žila v dělnických čtvrtích, v oblastech okolo center zvaných *joseba* (více viz kapitolu 4.1). To souviselo s původním zaměstnáním bezdomovců, kterým byla většinou nekvalifikovaná dělnická práce, a právě *joseba* dlouhá desetiletí sloužila jako místní pracovní trh. S příchodem krize v 90. letech však přestala *joseba* plnit svoji funkci a lidé bez domova neměli důvod v oblastech okolo *joseby* dále setrvávat. Bezdomovci se stále častěji přesouvali do parků, nádražních hal či na břehy řek. V Japonsku tak lze pozorovat opačný trend než ve většině západních zemí, kde v druhé polovině 20. století probíhala „ghettoizace“ městské chudiny, její soustředění na vybraná místa (Hayashi, 2013). V Japonsku však s koncem 90. let dochází k rozmazávání hranic geografických i sociálních, co se týče původu a rozmístění bezdomovců (tamtéž).

Spolu s nárůstem počtu bezdomovců a jejich přesouvání na viditelnější místa (parky, podchody) se mění i vnímání bezdomovců u většinové společnosti. Dokud byli lidé bez domova soustředěni v oblastech kolem *joseby*, byli skryti před zraky střední třídy, která tvoří většinu japonské společnosti, a byli jí považováni za „relativně neškodné a politováníhodné“ (Min, 1999, s. 198). Jakmile se však bezdomovci začali objevovat na veřejných prostranstvích, v místech, kde se odehrává každodenní život většinové společnosti, začalo na ně být pohlíženo s odporem a opovržením (Min, tamtéž). Tím, že bezdomovci svou přítomností narušovali uniformitu japonské společnosti, začali podle Min (tamtéž) být považováni za hrozbu harmonii *wa* a podle toho na ně bylo nahlíženo.

Změna vnímání bezdomovců se projevila i ve způsobu, jakým s bezdomovci nakládaly místní samosprávy. Bezdomovce začaly vykazovat z veřejných prostranství, často za asistence policie. Tyto akce byly spíše demonstrativní, jejich účelem bylo uklidnit veřejnost a ujistit ji, že samospráva problém bezdomovectví řeší. Skutečný účinek ale tyto akce neměly, bezdomovci byli pouze přesunuti na jiné, méně viditelné místo.

Nejznámějším případem je zřejmě vykázaní bezdomovců z východní části tokijské stanice Šindžuku 24. ledna 1996 (Min, 1999, s. 197). Oznámeným účelem akce

bylo zprůchodnění cesty a na místo byly nainstalovány kovové tyče, které měly bezdomovcům zabránit v návratu. Bezdomovcům, které akce postihla, bylo nabídnuto na přechodnou dobu (do konce března téhož roku) místo v noclehárně, ale z 200 oslovených osob bez domova přijalo nabídku pouze 43. (Min, tamtéž) Velká část japonských bezdomovců se brání přestěhování do nocleháren či nouzových center, protože se domnívají, že je připraví o svobodu, kterou jim poskytuje ulice, a o soukromí¹³ svého přístřešku (Gill, 2005, s. 204).

2.4 *Tošikoši hakenmura*

Důsledkem deregulace pracovního trhu v 90. letech a prvních letech nového milénia (viz kapitolu 2.3) bylo zvýšení podílu pracovníků, kteří nebyli zaměstnáváni na hlavní pracovní poměr. Na přelomu let 2008 a 2009 byla třetina zaměstnanců zaměstnána mimo hlavní pracovní poměr, kdežto ještě v roce 1984 to bylo pouhých 15,3 % (Assmann, Maslow, 2010, s. 2).

Japonští pracující jsou rozděleni do dvou výrazně odlišných skupin. Většina spadá do skupiny pracovníků zaměstnaných na hlavní pracovní poměr (*seišain*), jimž zaměstnavatel poskytuje nejen jistotu stabilního dlouhodobého zaměstnání, ale také jim přispívá na sociální, zdravotní a důchodové pojištění. Na druhé straně pracovníci zaměstnáváni mimo hlavní pracovní poměr (*hiseišain*) tyto jistoty nemají a tvoří tak tu zranitelnější z obou skupin. Skupina *hiseišain* je také mnohem více fragmentovaná. Spadají do ní zaměstnanci s částečným pracovním úvazkem, sezónní pracovníci, pracovníci najímaní na smlouvu (*keijakušain*) a agenturní pracovníci (*haken ródóša* či *hakenšain*). Agenturní pracovníci nejsou najímáni přímo společnostmi, pro niž pracují, ale agenturou, která je posléze dodává firmám poptávajícím pracovní sílu (Assmann, Maslow, 2010, s. 3).

Právě agenturní pracovníci jsou nejzranitelnější z *hiseišain*, neboť mohou kvůli povaze kontraktu přijít o práci ze dne na den a nízké mzdy jim nedovolují dosáhnout na státní pojištění. Tato zranitelnost se naplno projevila na konci roku 2008. V roce 2008 zasáhla svět hospodářská krize a Japonsko nebylo výjimkou. Jedním z okamžitých projevů bylo masivní propouštění, které nejvíce dopadlo na agenturní pracovníky. Vzhledem k tomu, že agenturní pracovníci byli ubytováni v dělnických ubytovnách,

¹³ Bezdomovci jsou v noclehárnách ubytováni ve sdílených ložnicích, navíc pobyt v sociálním zařízení znamená, že se v mnohých případech musí vzdát zvířecích mazlíčků, které ve svém přístřešku často chovají.

se ztrátou zaměstnání většinou ztratili také bydlení (Kojima, 2010, s. 24). Nyní nezaměstnaní dělníci tím také pozbyli pevné adresy, bez které byla značně ztížena žádost o sociální podporu (Kojima, tamtéž).¹⁴

V roce 2008 bylo v Japonsku podle dat shromážděných Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb (Kóseiródóšó, 2009) celkem 3 990 000 agenturních pracovníků. V prosinci 2008 došlo k propuštění desítek tisíc z nich (v japonštině se tato praxe nazývá *haken giri*): neziskové organizace zřídily telefonní linky určené k podpoře propuštěných pracovníků a během jediného prosincového dne přijaly přes 20 000 telefonátů (Assmann, Maslow, 2010, s. 2). Nakajima (2010, s. 123) uvádí, že podle tiskových zpráv vydaných japonským Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb bylo jen v prosinci 2008 propuštěno 85 000 pracovníků, přičemž předchozí měsíc se jednalo o 30 000 osob.

Událostí, která na problém zranitelnosti agenturních pracovníků nejvíce upozornila, se však stala takzvaná *tošikoši hakenmura* (年越し派遣村, volně přeloženo jako „novoroční vesnice agenturních pracovníků). *Hakenmura* byla dočasným bezdomoveckým táborem narychlo zřízeným v tokijském parku Hibija 31. prosince 2008. Ve stanech zde bylo ubytováno více než 500 bývalých agenturních pracovníků (Kojima, 2010, s. 23). O zřízení tábora se zasloužili především odborové organizace a právníci specializující se na pracovní právo (Kojima, 2010, s. 24). Kvůli nedostatku zkušeností s prací s bezdomovci se obrátily na neziskové organizace, které se v této oblasti pohybovaly a které jim ochotně poskytly know-how (Ucunomija, Juasa, 2009, s. 54–55).

Umístění tábora v parku Hibija nebylo náhodné. Park se nachází ve čtvrti plné ministerstev a *hakenmura* byla zřízená přímo před vchodem Ministerstva zdraví, práce a sociálních služeb (Kojima, tamtéž). Výběr místa měl přitáhnout pozornost úřadů, veřejnosti a médií. To se také podařilo, *hakenmura* je dnes považována za zlomovou událost, co se týče zájmu veřejnosti o témata *haken giri* a pracující chudiny.

Hakenmura neposkytovala pouze dočasné ubytování, jídlo či příkrývky. Neziskové organizace zde organizovaly přednášky o procesu získání sociální podpory, právníci a odboráři radili jednotlivcům, jak dále postupovat (Kojima, 2010, s. 24). Organizátorům *hakenmury* se také povedlo upozornit na výše zmíněný problém

¹⁴ Japonské zákony nevyžadují, aby měl žadatel o podporu trvalou adresu, ale úředníci chybějící adresu často využívají jako záminku pro zamítnutí žádosti (Kojima, 2010, s. 42).

chybějící adresy při podání žádosti o podporu. Žádosti podali hromadně za všechny obyvatele *hakenmury* a jako bydliště uvedli park Hibija. Pod dohledem médií a soucitné veřejnosti nezbylo úřadům než žádosti přijmout (Kojima, tamtéž). *Hakenmura* byla uzavřena 5. ledna 2009 poté, co Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb nabídlo dočasné ubytování propuštěných dělníků na čtyřech jiných místech v Tokiu (Assmann–Maslow, 2010, s. 3).

3 Situace bezdomovců v dnešním Japonsku

Tato kapitola se zabývá základní charakteristikou japonského bezdomovectví. První podkapitola přibližuje několik šetření, které sčítaly japonské bezdomovce, a odkrývá geografické rozložení lidí bez domova. Druhá charakterizuje průměrného japonského bezdomovce z hlediska jeho životní situace současné i původní, která ho na ulici dovedla. Třetí podkapitola pojednává o bezdomovectví z pohledu japonské legislativy. Čtvrtá přibližuje, jaké zdroje podpory, ať už materiální či poradenské, mají japonští bezdomovci k dispozici, a zabývá se podporou státní i ze strany nevládních organizací. Poslední podkapitola pojednává o proměny v přístupu japonské veřejnosti k bezdomovcům.

3.1 Počty bezdomovců v japonských městech

Jak je z předchozích kapitol zřejmé, počty bezdomovců nemohou být ničím jiným než pouhým odhadem. Přesto je možné se pokusit sečíst alespoň zjevné bezdomovce. V Japonsku byl první národní průzkum bezdomovců realizován v roce 2003 na základě zákona o bezdomovcích, který vešel v platnost o rok dříve (Kakita, 2004, s. 8) a od té doby je pořádán každoročně. Již dříve však byly realizovány průzkumy na místní úrovni, například v Ósace v letech 1999 a 2002 (Kakita, 2004, s. 19).

Podle průzkumu (Kóseiródóšó, 2003a) bylo v roce 2003 na území Japonska 25 296 bezdomovců. Šetření bralo v úvahu pouze osoby žijící na ulici, nezapočítávalo ani jedince žijící v noclehárnách nebo v azylových domech. Sčítání je třeba brát s jistou rezervou i proto, že probíhalo v lednu a únoru, kdy je oprávněný předpoklad, že se i bezdomovci běžně žijící na ulici uchýlili do zázemí nocleháren.

Okamoto (2007, s. 528) uvádí, že druhý národní průzkum realizovaný v roce 2007 sečetl pouze 18 564 zjevných bezdomovců. Počet bezdomovců sečtených v národním průzkumu stále klesá: v roce 2016 se jednalo pouze o 6 235 osob (Kóseiródóšó, 2016), na druhé straně ale vzrůstá obtížně měřitelný počet skrytých bezdomovců. V případě Japonska se jedná hlavně o osoby nocující v internetových kavárnách, obchodech s komiksy a dalších zařízeních, ale jejich situací se celostátní průzkumy až na výjimky nezabývají (Okamoto, 2007, s. 528).

Podíváme-li se na geografické rozmístění bezdomovců, lze vidět, že naprostá většina bezdomovců žije dle očekávání ve velkých metropolích. V případě Japonska se

jedná především o tato místa: Ósaka, Tokio a Nagoja (řazeny sestupně podle počtu bezdomovců). V prvních dvou městech žije více jak polovina japonských bezdomovců. V roce 2003 žilo v Ósace 7 757 osob bez přístřeší, v Tokiu 6 361 osob a v prefektuře Aiči,¹⁵ kde se nachází Nagoja, 2 121 osob (Kóseiródóšó, 2003a). Pro srovnání uvádím také data za rok 2016: v Ósace bylo nalezeno 1 657 bezdomovců, v Tokiu 1 498 a v Aiči 367, to však výrazně předstihla prefektura Kanagawa s 1 204 bezdomovci (Kóseiródóšó, 2016). Tento posun je pravděpodobně způsoben migrací tokijských bezdomovců do Jokohamy, která je prefekturním městem Kanagawy a vůči zjevným bezdomovcům na ulicích zaujímá benevolentnější postoj než sousední Tokio (Hayashi, 2013, s. 1202–1203).

Budeme-li vycházet z výše uvedených čísel, bezdomovci tvořili v roce 2003 přibližně 0,02 % populace Japonska. Pro srovnání uveďme příklad České republiky: je odhadováno, že bezdomovci zde tvoří 0,3 až 0,4 % populace (Baláš a kol., 2010, s. 42), což je více než dvacetkrát tolik. Z toho nutně vyvstává otázka, zda je v Japonsku problém bezdomovectví zanedbatelný. Domnívám se, že tomu tak není ze dvou důvodů.

Za prvé lze s vysokou mírou jistoty předpokládat, že skutečný počet japonských bezdomovců je několikanásobně vyšší, zejména kvůli výše řešenému problému úzké definice. Šetření bezdomovců pořádané Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb navíc spoléhá pouze na sčítání přítomných bezdomovců (tzv. *headcounting*) a nevyužívá pokročilejších statistických metod (Hasegawa, 2012, s. 148), které jsou pro odhadování počtu bezdomovců obvyklé v mnoha západních zemích. Iwata (1995) na základě vlastní definice bezdomovectví jako „*stavu extrémní chudoby charakterizovaného chybějícím konvenčním bydlením*“ odhadoval počet japonských bezdomovců v roce 1985 (tedy předtím, než došlo k dramatickému nárůstu bezdomovců) na 100 000 osob a pouze v Tokiu na 15 000 až 20 000. Iwatova definice zahrnuje nejen zjevné, ale i skryté a potencionální bezdomovce, ale počty, ke kterým došel, jsou pouhým odhadem.

Za druhé překotné změny v japonské společnosti, týkající se rodiny, zaměstnání a dalších sfér, jichž se dotýkám v následujících kapitolách, způsobují velkou míru nejistoty v celé společnosti. Důsledkem této nejistoty a nestability je hrozba bezdomovectví pro mnohem větší část japonské populace, než bylo dříve standardem.

¹⁵ Průzkum sčítal bezdomovce podle jednotlivých prefektur, nikoliv jednotlivých měst, považuji však za oprávněný předpoklad, že je většina bezdomovců koncentrována v prefekturním městě.

Rozvolňování pracovně—právních vztahů a rodinných vazeb spolu s nedostatečně fungujícím sociálním systémem způsobuje, že jedinci, kteří se ocitnou v tíživé životní situaci, mohou snadno propadnout skrz řídká oka záchranné sítě.

3.2 Profil japonského bezdomovce

Typickým bezdomovcem je v Japonsku muž ve středních letech a starší. Průměrný věk udávaný v celonárodním šetření z roku 2003 byl 55,9 let (Kakita, 2004, s. 9). Iwatův průzkum z roku 2000 poskytuje informace o vzdělání bezdomovců: 60,2 % ze 710 dotazovaných ukončilo svá studia nižší střední školou¹⁶ a pouze 8,4 % mělo vyšší vzdělání než středoškolské (Kennet, Iwata, 2003, s. 71).

Žen bylo mezi sečtenými bezdomovci v národním průzkumu pouze 4,8 % (Kakita, 2004, s. 9). To je v souladu s mezinárodními trendy vyššího zastoupení mužů mezi bezdomovci, ale přesto je procento žen neobvykle malé. Například v České republice je udáváno 72 až 86% zastoupení mužů mezi bezdomovci (Baláš a kol., 2010, s. 42). Ženy mají oproti mužům větší sklon skrývat své bezdomovectví a kvůli obavám z násilí a zneužití se často snaží vyhnout životu na ulici, co nejdéle je to možné (Kennet, Iwata, 2003, s. 68–69). V Japonsku je tato tendence ještě intenzivnější, neboť v myslích Japonců je žena pevně spojena se svou rodinou a bezdomovkyně jsou proto vnímány jako ženy, které nesplnily svůj závazek vůči společnosti (Giamo, 1995, s. 35).

Naprostá většina japonských zjevných bezdomovců udává, že má stálé místo, kde přespává. Jak je i z oficiální japonské definice (viz kapitolu 1.3) zřejmé, většina přespává v parcích, na březích řek, ale také například v podchodech. Staví stany či malé chatrče z plastových fólií nebo z naplaveného dřeva (Kakita, 2004, s. 9–10). Co se týče doby, kterou bezdomovci na ulici již strávili, Kakita (2004, s. 10–11) udává, že více než polovina bezdomovců je na ulici méně než tři roky a celá třetina ztratila domov před méně než rokem.

Pozoruhodná je skutečnost, že 64,7 % účastníků průzkumu z roku 2003 měla nějaký zdroj obživy, jiný než žebrání (Kakita, tamtéž). Většinou se jedná o sběr a následný prodej plechovek a jiných odpadních materiálů.¹⁷ Někteří bezdomovci pracují také jako dělníci na stavbě. Takto vydělané peníze ale bezdomovcům nestačí k tomu, aby si byli schopni zajistit adekvátní bydlení, často nestačí ani na zajištění

¹⁶ Jinými slovy ukončili své vzdělání po devíti letech povinné školní docházky.

¹⁷ Obživa v podobě sběru odpadu má mezi japonskými bezdomovci jistou tradici. V době po druhé světové válce byl populární sběr starých hadrů (Hasegawa, 2012, s. 26).

dostatečného množství jídla na každý den. Přes třetinu bezdomovců v průzkumu udalo, že měsíčně vydělají mezi 10 000 až 30 000 jeny¹⁸ (Kakita, 2004, s. 11).

Národní výzkum mezi japonskými bezdomovci z roku 2003 se také dotazoval na poslední zaměstnání před tím, než se stali bezdomovci. 55,1 % dotazovaných odpovědělo, že se živili jako stavební dělníci (Kakita, 2004, s. 12). Mezi důvody, které je k životu na ulici přivedly, bezdomovci uváděli především následující tři: „ubýlo práce“, „můj zaměstnavatel zbankrotoval a nedokázal jsem najít novou práci“ a „kvůli nemoci/zranění/pokročilému věku je pro mě problém najít si práci“¹⁹ (Kakita, 2004, s. 15).

3.3 Bezdomevctví z pohledu japonské legislativy

Problematika bezdomevctví byla v Japonsku historicky v gesci místních samospráv (viz kapitolu 2.1) Tak tomu bylo i v 90. letech 20. století, ale vzhledem k absenci jakékoliv opory v legislativě, řešení bezdomevctví často postrádalo ze strany měst systematickosti (Hayashi, 2013, s. 1201). Rozšířený pohled na bezdomevce jako na nežádoucí odchylku od homogenní japonské společnosti měl vliv na přístup úřadů. Taktika samospráv proto často spočívala pouze ve vykazování bezdomevců z veřejných míst a žádosti bezdomevců o sociální podporu byly poznamenány diskriminací (tamtéž, s. 1200).

Nárůst počtu bezdomevců v průběhu 90. let ale vyvolal reakci i na vládní úrovni. V roce 1996 byl Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb rozeslán oběžník, který vyzýval města k zhodnocení dostupnosti sociální podpory pro bezdomevce ve srovnání s občany majícími přístřeší, aby bylo dodrženo právo japonských občanů na sociální služby (Hayashi, 2013, s. 1200). Oběžník přístup úřadů příliš nezměnil, ale lze ho považovat za symbol toho, že se o problému začalo hovořit i na celostátní úrovni.

V roce 1999 byla ustanovena komise pro otázku bezdomevctví, v níž zasedli zástupci tří ministerstev (kromě Ministerstva zdraví, práce a sociálních služeb se jednalo o Ministerstvo výstavby a Ministerstvo vnitra) a starostové pěti největších měst (Okamoto, 2007, s. 537). Na základě debat vzešlých z této komise vznikla první celostátní koncepce pro řešení bezdomevctví, která byla implementovaná v roce 2002

¹⁸ V roce 2003 byl kurz mezi jeny a českou korunou přibližně 100 jenů za 24 korun českých (Česká národní banka, cit. 2017).

¹⁹ Jedná se o subjektivní důvody, které bezdomevci sami uvedli, nikoliv o doložitelné příčiny jejich bezdomevctví.

(tamtéž). Jednalo se o Zákon pro podporu soběstačnosti bezdomovců, který také formuloval oficiální japonskou definici bezdomovectví (viz kapitolu 1.3) a inicioval první národní šetření mezi bezdomovci (blíže viz kapitolu 3.1). O rok později ho doplnila směrnice dále konkretizující strategii pro řešení bezdomovectví.

V roce 2000, tedy ještě před implementací první legislativy týkající se bezdomovců, představilo Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb novou strategii podpory bezdomovců (Gill, 2005, s. 193). Koncepce se z větší části týkala výstavby nocleháren, z dnešního pohledu se však jeví podstatnější skutečnost, že vláda na jejím základě poprvé vyčlenila část státního rozpočtu přímo na podporu osob bez domova (Gill, tamtéž). Přestože odpovědnost za bezdomovce nadále zůstávala v rukou místních samospráv, vláda přislíbila financovat polovinu nezbytných výdajů (tamtéž).

Nová legislativa z let 2002 a 2003 formálně přisoudila odpovědnost za bezdomovce místním samosprávám a poskytla hrubý návod, jak problematiku řešit. Hlavní změna byla tudíž především v institucionalizaci jejich pravomocí, díky čemuž se začala města otázkou bezdomovectví více zabývat. Zároveň však byla nová legislativa znakem přiznání skutečnosti a ochoty začít problém řešit (Hayashi, 2013, s. 1201). Prostřednictvím prvního článku zákona bylo oficiálně uznáno, že ne všichni bezdomovci si svou situaci zavinili a je proto třeba jejich stav řešit (Kóseiródóšó, 2002).

Hayashi (2013, s. 1201) však také uvádí, že nový systém způsobil „*oddělení bezdomovců od ústavního práva na sociální podporu*“. Článek 25 japonské ústavy totiž zaručuje všem občanům právo na zdravý a civilizovaný život splňující minimální standardy („*kenkó de bunkatekina saiteigendo no seikacu wo itonamu kenri*“) a tentýž článek uvádí, že stát má usilovat o zlepšování sociálních služeb a zabezpečení (Nipponkoku kenpó, cit. 2017). Podle Gilla (2005, s. 192) se japonská vláda až do konce 20. století stavěla k problému bezdomovectví tak, že není třeba, aby bezdomovectví existovalo, protože každý, kdo se není schopen sám zaopatřit, má nárok na sociální podporu. Existující bezdomovectví bylo vysvětlováno hrdostí bezdomovců, kteří nechtějí žádat o podporu, případně tím, že jim podpora byla místními úřady zamítnuta z oprávněných důvodů (Gill, tamtéž). Nová legislativa z let 2002 a 2003 uznáním bezdomovectví jako problému paradoxně postavila bezdomovce mimo systém sociální podpory. Podle Gilla (2005, s. 195) zákon z roku 2002, který stanovil za jeden z cílů poskytnout všem bezdomovcům přístřeší, zbavil stát povinnosti vyplácet osobám bez domova příspěvek na ochranu živobytí, který v té době stanoven přibližně na

130 000 jenů²⁰ za měsíc. Náklady na výstavbu nocleháren, kterou nový zákon podpořil, byly pouhým zlomkem této částky, pokud bychom je přepočítali na 1 bezdomovce (tamtéž).

Japonští bezdomovci měli před implementací zákona v roce 2002 sice teoreticky právo na sociální podporu, ale v praxi jim byla často odírána, především kvůli předpisům vzniklým na nejnižší byrokratické úrovni (Gill, 2005, s. 193). Kritérii pro získání sociální podpory byl na mnoha místech věk nad 65 let anebo nemoc zabraňující žadateli v práci, někde byl také pro nárok na podporu požadován bankovní účet či dokonce trvalé bydliště (tamtéž).

Zákon pro podporu soběstačnosti bezdomovců také uzákonil vykazování bezdomovců z parků a jiných veřejných míst v případech, kdy to vyžaduje bezpečnost veřejnosti (Kóseiródóšó, 2002). Bezdomovci byli z veřejných prostranství vykazováni již dříve, často za asistence policie, nyní však měla tato činnost oporu v zákoně a v nutných případech k ní mohli přikročit i správci parků a podobně.

Hlavním cílem strategie pro řešení bezdomovectví bylo zákonem ustanoveno poskytování ubytování a pomoc při hledání stálého zaměstnání (Kóseiródóšó, 2002). Poskytování ubytování však, jak výše uvádím, bylo realizováno především stavbou bezdomoveckých nocleháren (k noclehárnám více viz kapitolu 3.4). V roce 2003 bylo na vznik ubytoven vyčleněno 60 % z rozpočtu určeného na podporu bezdomovců (Gill, 2005, s. 197).

3.4 Dostupné zdroje podpory pro bezdomovce

V ideálním případě by člověka, který se ocitne v tíživé životní situaci, měla před propadem na úplné dno zachytit záchranná síť. Tuto síť tvoří především rodina, práce (popř. pracovní trh) a v neposlední řadě stát. V této kapitole rozebírám, jaké možnosti podpory má Japonec, který síť propadne až k životu na ulici.

Podporu poskytovanou bezdomovcům lze rozdělit do tří kategorií, podle oblasti, kterou pokrývá. V první řadě se jedná o prevenci, tedy o pomoc v době, kdy člověk ještě není bezdomovcem, ale rychle se k tomuto stavu blíží. Tuto pomoc by měl poskytovat především stát a jedná se například o podporu v nezaměstnanosti, rekvalifikační kurzy nebo sociální bydlení se sníženým nájmem.

²⁰ V částce je zahrnut i příspěvek na bydlení. Konečná částka se lišila v závislosti na jednotlivých případech (Gill, 2005, s. 195).

Poté, co se člověk ocitne na ulici, spočívá možná podpora především v pomoci s nalezením ubytování a zaměstnání. Menší, ale nikoliv nevýznamnou část tvoří služby jako poskytování stravy či lékařská a psychologická pomoc. Podporu určenou bezdomovcům lze též rozčlenit podle zdroje, z kterého pochází. Nejvýznamnějším poskytovatelem pomoci je stát, podporu nabízejí ale také nevládní neziskové organizace a soukromý sektor. V této kapitole se věnuji především pomoci v oblasti ubytování a zaměstnávání bezdomovců, což jsou hlavní předpoklady pro integraci osob bez domova zpět do běžné společnosti.

Podpora v oblasti bydlení je buď krátkodobá, kdy jde především o přemístění bezdomovce pryč z ulice, nebo dlouhodobá, kdy je cílem pomoci bezdomovci nalézt vlastní bydlení a je nevyhnutelně provázaná s podporou v nalezení zaměstnání. Krátkodobé ubytování bezdomovců poskytují především nouzová centra (*kinkjú ičidži hinandžo*, 緊急一時避難所). Cílem těchto středisek je především přemístění bezdomovců z parků a dalších veřejných míst a poskytnutí střechy nad hlavou. Přestože jsou centra z části financována státem, jejich zřízení je v gesci jednotlivých měst, fungování center se proto mírně liší, ale základní účel je stejný.

V roce 2004 bylo v provozu pět středisek. V současné době je nouzové centrum téměř v každém prefekturním městě, které se alespoň mírně s bezdomovectvím potýká, například v Tokiu samotném bylo v roce 2015 patnáct nouzových center (*Kinkjú ičidži hogo džigjó*, 2015). Počet a umístění center se často mění, neboť je jejich provoz časově omezený (v Nagoji na deset let, v Tokiu na pět a v Ósace pouze na tři roky) (Gill, 2005, s. 198). Toto ne zcela šťastné řešení bylo vynuceno protesty občanů, kteří, ač bezdomovecké noclehárny obecně vítají, odmítají jejich provoz ve svém sousedství.²¹ První nouzové centrum bylo otevřeno v roce 2000 v ósackém parku Nagai a po třech letech uzavřeno (*The New York Times*, 2001). Projekt střediska byl však považován za úspěšný, neboť jeho hlavním účelem bylo zbavit park stanových příbytků bezdomovců, a v dalších letech se stal předlohou pro budování podobných center (Gill, 2005, s. 204). Ta byla podobně jako ósacký model často zřizována právě u parků, ostatně výstavba center spadala pod legislativu týkající se parků, zvanou Strategie k optimalizaci parků (tamtéž, s. 203).

²¹ V angličtině takové chování vešlo ve známost pod zkratkou NIMBY: not in my backyard („ne na mém dvorku“).

Nouzová centra přijímají téměř všechny bezdomovce, kteří o to požádají. Je však třeba říci, že až na výjimky nepřijímají ženy (Gill, 2005, s. 198). Nepřijímání žen v nouzových centrech je dáno následujícím. Bezdomovectví je v Japonsku dlouhodobě považováno za problém téměř výhradně mužské populace (to koresponduje i s výsledky statistik ukazující velmi nízké zastoupení žen mezi bezdomovci – viz kapitolu 3.1) a zaměření pomoci tomu odpovídá. Navíc existuje předpoklad, že se o ženské bezdomovkyně postarají jiná sociální zařízení (například azylové domy pro oběti domácího násilí). Nouzová centra poskytují ubytování ve sdílené ložnici, pokud by reagovala na problém ženského bezdomovectví, byla by nucena zařídit oddělené prostory.

Středisko klientovi poskytuje lůžko a rýži k večeři, další jídlo si bezdomovec musí zajistit sám. Dále je k dispozici hygienické zázemí a prádelna (Gill, 2005, s. 205). Na rozdíl od podpůrných center pro zvýšení soběstačnosti zde není uplatňován zákaz pití alkoholu (tamtéž, s. 204). V centrech v západním Japonsku je od klienta očekáváno, že středisko opustí do šesti měsíců, ne vždy je ale tato lhůta vymáhána. Problémem, který se k nouzovým střediskům v západním Japonsku váže, je nedostatečné vazba na další osud bezdomovce po opuštění centra (tamtéž, s. 204).

Tokijská nouzová centra fungují mírně odlišně a jsou více zapojena do systému podpory bezdomovců, jehož konečným cílem je sociální integrace. Klienti zde mohou zůstat po dobu jednoho, maximálně dvou měsíců, na druhé straně je jim poskytována strava třikrát denně a prochází lékařskými prohlídkami a psychologickými evaluacemi (Gill, 2005, s. 205). Účelem tokijských nouzových středisek je odeslání co nejvíce klientů do podpůrných center pro zvýšení samostatnosti (více viz níže). Ne všichni bezdomovci jsou však vhodnými adepty pro podpůrná centra, část proto skončí zpět na ulici (tamtéž). V roce 2012 pokračovalo do podpůrných center 69 % klientů tokijských nouzových středisek (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015).

Počty klientů, kteří skončí zpět na ulici, jsou vnímány jako největší zápor nouzových center. Tento problém je intenzivní především u středisek v západním Japonsku, ale nevyhýbá se ani tokijským centrům. Nejvíce bezdomovců se vrátí na ulici poté, co jim vyprší ubytovací lhůta, často ale také dobrovolně odejdou dříve, neboť jim nevyhovuje režim v nouzovém centru. Právě režim střediska a ztráta soukromí patří mezi nejčastěji uváděné důvody bezdomovců, kteří v nouzových centrech bydlet nechtějí a raději setrvávají ve stanových přístřešcích (Gill, 2005, s. 204).

Existují i další možnosti krátkodobého ubytování bezdomovců. Jedná se například o dočasné bezdomovecké ubytovny, které fungují pouze přes zimu (Okamoto, 2007, s. 538). Vznikají také noclehárny umožňující přespání na jednu noc (japonsky *wan naito šerutá*, ワンナイトシェルター), které jsou provozovány na principu registrace a slouží striktně pouze k přespání: bezdomovcům je povolen vstup v šest večer a v šest ráno musí budovu opustit (Gill, 2005, s. 205).

Podpůrná centra pro zvýšení soběstačnosti (*džiricu šien sentá*, 自立支援センター) jsou dalším stupněm v procesu začleňování bezdomovců. Podobně jako nouzová centra jsou zřizována místní samosprávou na základě vládního doporučení. Podpůrná centra by měla sloužit jako vstupní brána k získání dlouhodobého samostatného bydlení a zaměstnání. Stejně jako u nouzových středisek, i první podpůrné centrum bylo otevřeno v roce 2000 v Ósace (Gill, 2005, s. 201)

Na rozdíl od nouzových středisek nepřijímají podpůrná centra každého. Žadatel musí prokázat, že je vhodným adeptem pro sociální integraci. Pro přijetí je proto potřeba doporučení sociálního pracovníka (Gill, 2005, s. 205). Do centra dochází poradce pro nalezení práce, zdravotník i právní poradce (tamtéž, s. 202). Pracovní poradce připravuje klienty centra na pohovory, zdravotník řeší problémy od závislosti na alkoholu po nemoci jako tuberkulóza a právník radí v oblastech oddlužení, vyhlášení osobního bankrotu a podobně (tamtéž).

Délka pobytu se v jednotlivých centrech liší, pohybuje se od dvou do tří měsíců. Společná pro všechna podpůrná střediska je možnost zdvojnásobení této délky až na šest, případně i sedm měsíců, je však podmíněná nalezením a udržením práce. První polovina pobytu je určena pro zlepšení fyzického a psychického zdraví a pro absolvování pracovních pohovorů (Gill, 2005, s. 202). Během druhé, podmíněné části klient dochází do zaměstnání z podpůrného centra a mzdu spoří za účelem pořízení vlastního bydlení. K vlastnímu bydlení je nutný velký peněžní obnos, neboť nájemník musí často složit předem až šestnásobek měsíčního nájmu (tamtéž).

Podpůrná centra pro zvýšení soběstačnosti jsou mnohem více zapojena do systému sociálního začleňování bezdomovců než nouzová centra, která jsou v mnohých případech pouze lepšími noclehárnami. Vzhledem k tomu, že konečným cílem podpůrných center je úplná integrace do společnosti, prochází žadatelé před přijetím sítím, aby se zamezilo plýtvání zdroji na z pohledu úřadů nesocializovatelné jedince.

To však na druhé straně přispívá k situaci, kdy jsou sociální pracovníci ve výběru až příliš opatrní a v konečném důsledku jsou centra často provozována s nenaplněnou kapacitou (Gill, 2005).

Existuje několik možností, kam klient putuje po opuštění podpůrného centra. Ideální a cílenou variantou je přestěhování se do vlastního nájmu, na který klient spořil ze mzdy. Reálně ale práci získá méně než polovina klientů a mnozí z nich práci brzy ztratí, neboť je čas strávený na ulici připravil o pracovní návyky (Gill, 2005, s. 207). Na půli cesty k vlastní nezávislosti se jeví možnost zkušební skupinové domácnosti, kde si klienti osvěžují návyky s vlastním bydlením spojené, tato varianta nicméně není příliš rozšířená (tamtéž, s. 206).

Mnohem častější je varianta, kdy klienti vstoupí do některého programu sociální podpory, který poskytuje ubytování hostelového typu. Děje se tak v případech především starých, nemohoucích či nemocných bezdomovců, kteří nemají reálnou šanci na získání práce (Gill, 2005). Menší část klientů je v případě vážných zdravotních problémů dlouhodobě hospitalizována (tamtéž). Určité procento klientů neuspěje v hledání zaměstnání a zároveň nesplňuje podmínky pro získání sociální podpory: ti posléze končí zpět na ulici (tamtéž).

Neziskové organizace (dále jen NO) v Japonsku provozují vlastní noclehárny a integrační centra pro bezdomovce, ale mají také specifickou úlohu v systému státní podpory. Přestože zřizovateli nouzových a podpůrných center jsou místní samosprávy s podporou státu, provozovateli jsou v mnohých případech právě neziskové organizace. Tyto organizace jsou často založeny místní samosprávou, ale stojí mimo její strukturu (Gill, 2005, s. 200). Gill (tamtéž, s. 201) uvádí několik výhod, které s sebou toto uspořádání nese: NO je pro samosprávu levnější a flexibilnější řešení, než vytváření vlastní státní struktury; samospráva přenáší část odpovědnosti na NO a v případě problému ji může snadno nahradit; NO mají obvykle větší zkušenosti s problematikou bezdomovectví.

Za hlavní problém státní podpory bezdomovců považují její roztržitost a nesystematičnost. Většina odpovědnosti připadá městům a prefekturám, což je z části pozitivní, neboť mohou podporu přizpůsobovat místní situaci, na druhé straně decentralizace vnáší do systému podpory prvek chaosu a může způsobovat nedostatečnou pozornost, která je problému přikládána. Ani na vládní úrovni není

určena jedna instituce odpovědná za řešení problematiky a jednotlivé oblasti podpory (bydlení, zaměstnanost, sociální podpora) spadají pod různá ministerstva.

Chaotičnost státního systému podpory bezdomovců dává příležitost nejen neziskovému, ale i soukromému sektoru. V japonské realitě má však často „pomoc“ vzešlá ze soukromého sektoru podobu obchodu s chudobou. Zřejmě nejznámější společností, která se angažuje v pomoci bezdomovcům, je tokijská společnost SSS (Social Security Service). Oficiálně nezisková organizace, která jen v roce 2015 poskytla ubytování více než čtyř tisícům žadatelů (SSS, cit. 2017). Dotazník SSS rozděluje žadatelovo předchozí ubytování do čtyř kategorií: na ulici, vlastní bydlení, ubytovna, nemocnice, přičemž převažuje první kategorie s hodnotami oscilujícími kolem 50 % žadatelů (tamtéž). Pro srovnání je vhodné uvést, že v roce 2015 národní šetření v Tokiu sečetlo 1 498 zjevných bezdomovců (Kóseiródóšó, 2016).

Organizace SSS nejprve žadateli zprostředkuje ubytování včetně jídla. Poté klientovi pomůže se žádostí o sociální podporu: díky uvedení adresy poskytnutého ubytování jako místa trvalého pobytu se značně zvyšuje šance na úspěch (Gill, 2005, s. 207). Poté, co žadateli začne být vyplácena podpora, začne SSS klientovi účtovat poplatky za poskytnuté služby téměř se rovnající výši sociální podpory (tamtéž). Klient je tak lapen v začarovaném kruhu měsíčního odevzdávání většiny příjmů organizaci, neboť mu nezůstávají téměř žádné peníze, aby se mohl osamostatnit. I přes svou kontroverzi však má i organizace typu SSS své místo mezi poskytovateli pomoci bezdomovcům, neboť by bez ní přespávalo v ulicích výrazně více osob. Existují i další neziskové nevládní organizace, které fungují na podobném principu jako SSS, ale po klientech vyžadují výrazně menší část příjmů. Se získáním vhodného ubytování pomáhá bezdomovcům například nezisková organizace Mojai, která po prověření žadatele funguje jako jeho ručitel a s klientem, jenž získá ubytování, zůstává dlouhodobě v kontaktu (Mojai, cit. 2017).

Dosud popsané instituce se s výjimkou podpůrných center věnují převážně podpoře v oblasti bydlení. Stejně důležitá je však i pomoc na poli zaměstnávání bezdomovců. Podobně jako u ubytování lze tuto podporu rozdělit na krátkodobou a dlouhodobou.

Krátkodobá podpora má často podobu jednorázových projektů vytvořených například městem či neziskovou organizací. Tyto projekty nemají za účel trvale zaměstnat osoby bez domova, ale mají bezdomovcům dopomoci k drobnému příjmu

získanému vlastní prací, díky němuž si mohou dovolit koupit jídlo či zaplatit krátkodobé ubytování. Do této kategorie spadá například angažování bezdomovců v úklidu veřejných prostranství (Okamoto, 2007, s. 538). Tyto projekty mají zanedbatelný efekt z pohledu dlouhodobého řešení problematiky osob bez domova, jsou však významné pro zvýšení sebevědomí a sebeúcty bezdomovců, kteří prací získávají pocit vlastní užitečnosti.

Dlouhodobá podpora v oblasti zaměstnanosti bezdomovců probíhá především prostřednictvím podpůrných center pro zvýšení soběstačnosti popsaných výše. Cílem těchto středisek je navrácení bezdomovců do běžného pracovního procesu, proto je z hlediska dlouhodobého řešení bezdomovecké problematiky jejich činnost mnohem zásadnější.

3.5 Přístup veřejnosti

Vnímání bezdomovců veřejností se v průběhu let velmi vyvíjelo a měnilo. V následujících řádcích se zabývám vývojem přístupu japonské veřejnosti od druhé poloviny 20. století, neboť právě v tuto dobu docházelo k překotným změnám v situaci bezdomovců, což se odráželo i v postoji, který k bezdomovcům zaujímal veřejnost. Po velkou část 20. století tvořili lidé bez domova zanedbatelnou část japonského obyvatelstva, navíc žili na neexponovaných místech, protože byla jejich existence většinovou společností v podstatě přehlížena.

Přístup veřejnosti k bezdomovcům se razantně změnil počátkem 90. let s nárůstem počtu bezdomovců ve velkých městech a jejich přesouvání na viditelná místa. Do té doby byli lidé bez domova relativně tolerováni, jakmile však byla japonská veřejnost nucena akceptovat bezdomovce ve své každodenní realitě, začali být vnímáni jako objekty hodné opovržení (Min, 1999, s. 198; více také viz kapitolu 2.3.). Giamo (1995, s. 34) uvádí, že zvýšený pocit společenské uniformity, který je japonské společnosti vlastní, způsobuje časté vnímání bezdomovců jako prvku, který narušuje řád společnosti.

Táhnoucí se ekonomická krize snášlivost nezvýšila a veřejnost začala protestovat nejen vůči bezdomovcům usídleným v parcích a podchodech, ale skupiny občanů často bojovaly i proti umístění nocleháren pro bezdomovce ve svém sousedství. To byl v roce 2000 i případ Ósaky, městu s tradičně nejvyšším počtem bezdomovců. Místní správa nechala po protestech veřejnosti strhnout provizorní přístřešky bezdomovců v největším městském parku a místo nich postavila noclehárnu pro

250 osob (The New York Times, 2001). Ta se však sama stala objektem protestů a místní správa nakonec přislíbila její zrušení a přemístění do tří let (tamtéž).

Další změnu přístupu veřejnosti přinesla *tošikoši hakenmura* (viz kapitolu 2.4). Úsilí zapojených dobrovolníků a neziskových organizací zprostředkované médií zvýšilo povědomí veřejnosti o problematice bezdomovectví (Hayashi, 2013, s. 1198). Vzhledem k tomu, že *hakenmuru* obývali právě propuštění agenturní dělníci, veřejnost v jejich případě zdráhavě upustila od běžně vyjadřovaného předsudku o lenosti bezdomovců.

Přestože se v posledních letech díky zvýšenému povědomí zlepšuje přístup japonské veřejnosti k bezdomovcům, je stále zaznamenáváno velké množství fyzických útoků na bezdomovce. Z průzkumu, který v roce 2014 provedla nezisková organizace Mojai mezi 347 tokijskými bezdomovci, vyplynulo, že 40 % z nich má osobní zkušenost s napadením (Mojai, 2017). Tři čtvrtiny z nich byly napadnuty skupinou osob a u 38 % napadených byl útočníkem adolescent (tamtéž). Ve většině případů se jedná o skupiny mladíků, kteří útočí pěstmi či basketbalovými pálkami. Jsou zaznamenány také případy, kdy útočníci spícího bezdomovce hodili do řeky nebo mu zapálili majetek, některé útoky skončily i smrtí bezdomovce (Fudžii, Tamaki, 2003, s. 15–16). Gill (2005, s. 193) uvádí, že mezi červencem 2001 a 2003 japonský tisk zaznamenal nejméně dvacet vražd bezdomovců, z nichž osm bylo spácháno jiným bezdomovcem. Útoky na bezdomovce pokračují i nadále, například v roce 2014 byli za zabití odsouzeni čtyři mladiství, kteří v roce 2012 v Ósace napadli pět bezdomovců, z nichž jeden zemřel (Nihon keizai šinbun, 2014). V roce 2016 stanul před ósackým soudem muž obviněný z pokusu o vraždu, který se pokusil upálit dva bezdomovce v březnu téhož roku (Sankei, 2016).

4 Příčiny japonského bezdomovectví

Akademici věnující se japonskému bezdomovectví považovali dlouhá léta za stěžejní příčinu a ohnisko problému *joseby* v dělnických čtvrtích velkých městech. Právě *joseby* jsou proto pojednávány v první podkapitole.

V poslední době však vychází najevo, že příčiny japonského bezdomovectví jsou mnohem komplexnější a prolínají se se socio-ekonomickými změnami, ke kterým v japonské společnosti dochází. V dalších podkapitolách proto rozebírám působení těchto změn na japonskou chudinu a její případný propad do bezdomovectví. Jednotlivé kapitoly se zabývají sociálním bydlením, změnám na trhu práce a v modelu japonské rodiny. Ukazuje se, že příčiny japonského bezdomovectví nejsou nepodobné těm jinde ve světě, pouze jsou zasazeny do specifického japonského kontextu.

4.1 Joseba

Joseba (寄せ場) je trh s prací pod širým nebem, obklopený dělnickými ubytovny zvanými *doja*²². Spolu tvoří dělnické čtvrti velkých měst jako je San'ja v Tokiu, Kamagasaki v Ósace nebo Kotobuki v Jokohamě. Čtvrti samotné se také často nazývají *joseba* či případně se jim podle množství nocleháren přezdívá *dojagai*, „čtvrť ubytoven“.

Brzy ráno přichází do *joseby* zprostředkovatelé nabízející práci a dělníci, kteří ji hledají (Okamoto, 2007, s. 527). Tito dělníci stojí na úplném dně propracovaného subdodavatelského systému²³ japonských firem (Kennet, Iwata, 2003, s. 66). Japonský pracovní trh byl dlouhodobě považovaný za velice stabilní, ale tato stabilita se výrazně snižuje s klesající úrovní v subdodavatelské hierarchii a dělníci najímaní v *josebě* flexibilitou svého úvazku vyvažují stabilitu zaměstnání ve větších firmách (tamtéž, s. 65–66). Přestože většina dělníků je zde zaměstnávána na jednodenní práci (odpovídá tomu i jejich japonské označení *hijatoi ródóša*, 日雇い労働者, doslovně „denní

²² Jedná se o původně slangový výraz, který vznikl překlopením slova *jado*, běžného výrazu pro penzion či podobné ubytování (Gill, 2000, s. 128).

²³ Vertikální subdodavatelský systém, uplatňovaný ve stavebnictví, umožňoval firmě na vrcholu žebříčku stabilitu v tom směru, že nepotřebovala velké množství vlastních zaměstnanců, které by musela v nepříznivých časech propustit. Pokud takové období nastalo, stačilo snížit množství objednávek u dodavatele nebo sjednat snížení ceny – dodavatel se většinou podvolil, neboť byl na firmě závislý (často byla jeho jediným zákazníkem). (Gill, 2000, s. 124)

pracovník“), smlouvy sjednané na několik týdnů či měsíců ale také nejsou výjimkou (Gill, 2000, s. 129).

Joseby vznikly krátce po druhé světové válce jako místa pro nábor levné pracovní síly v těžářství, strojírenství či loďářství (Giamo, 1995, s. 28). Éra rozkvětu nastala v 60. letech, kdy byla velká poptávka po dělnících hlavně ve stavebním průmyslu (Kennet, Iwata, 2003, s. 65). Poptávku způsobenou nebývalým hospodářským růstem Japonska ještě podpořily přípravy na olympiádu v Tokiu. V ósacké čtvrti Kamagasaki žilo až 30 000 dělníků (tamtéž, s. 66), tokijská čtvrť San'ja jich ubytovala okolo 15 000 (Fowler, 1996, s. 9).

Když v letech 1973 a 1974 začala japonská ekonomika pociťovat důsledky první ropné krize, stala se v *josebách* zvýšeným problémem nezaměstnanost i bezdomovectví. To podpořilo vznikající protestní hnutí za lepší sociální zabezpečení. Dělnické čtvrti byly známé častými pouličními nepokoji, ale k bouřím docházelo paradoxně spíše v dobách blahobytu než recese (Gill, 2001, s. 32).²⁴

Joseby byly dlouhodobě vnímány jako centra bezdomovců a až do 90. let byli lidé bez domova málokdy viděni mimo dělnické čtvrti. Dělníci, kteří v *josebě* nenalezli práci a nemohli tak bydlet v ubytovnách *hanba*²⁵, si často mohli dovolit přespát v noclehárnách *doja* jen několikrát za týden, ve zbylé dny jim nezbylo než přespávat na ulici (Kennet, Iwata, 2003, s. 66). I přesto, že *joseby* už nikdy nedosáhly rozmachu, jaký zažily v 60. letech a nesly s sebou pověst problematických čtvrtí, uchovaly si svou specifickou pozici na trhu práce.

Ekonomická krize a deregulace pracovního trhu v 90. letech ale tuto pozici *joseby* podemlela. Stavební průmysl, pod nějž spadala většina nabízené práce v *josebě*, krizí značně utrpěl: v roce 1998 tvořily stavební společnosti 28,4 % ze 19 171 zbankrotovaných firem (Kennet, Iwata, 2003, s. 66). Firmy, nucené zvyšovat konkurenceschopnost, už nechtěly pracovníky z *joseby*, kteří byli často v pokročilém věku, ale raději najímali mladé pracovníky z agentur. Krize také podniky přiměla zaměstnávat cizince, kteří se spokojili s nižší mzdou. Právě nedostatek nabízené práce byl hlavním důvodem úpadku *joseby* a zvýšení počtu bezdomovců, kteří se rekrutovali z bývalých *hijatoi ródóša*.

²⁴ Například v ósackém Kamagasaki došlo mezi lety 1965 a 1973 dvacetkrát k nepokojům, ale k dalším došlo až po roce 1990 (Gill, 2001, s. 32).

²⁵ Firemní ubytovny pro dělníky umístěné hned u stavenišť (Gill, 2000, s. 130).

Průzkum (Valenzuela a kol., 2000), provedený v roce 1999 mezi dělníky z tokijské San'ji rozdělil dotazované do tří kategorií týkajících se frekvence nalezení práce. Většina ze vzorku 118 dělníků (76,3 %) nebyla schopna nalézt práci více než deset dnů v měsíci. 13,6 % mělo práci deset až patnáct dnů v měsíci a 10,2 % získalo práci na více než patnáct dnů v měsíci. Mezi dělníky z první skupiny bylo dokonce 16,1 % osob, kterým se nepodařilo nalézt práci ani jedenkrát za uplynulý měsíc.²⁶ (Valenzuela a kol., 2000, s. 11)

Průzkum se také ptal na ubytování dělníků: 46,7 % dotazovaných uvedlo, že noc před průzkumem strávilo na ulici (Valenzuela a kol., 2000, s. 9). 73,8 % z těch, kteří uvedlo nějakou formu ubytování, nocovalo v ubytovnách *doja* (tamtéž). Přestože tito dělníci nejsou bez přístřeší, je vhodné je zahrnout do skupiny potencionálních bezdomovců, neboť ubytovny jsou placeny za každou noc zvlášť a nad nocležníky se neustále vznáší riziko, že další noc již nebudou schopni zaplatit. Valenzuela (a kol., 2000, s.11) uvádí jako nutné minimum pro samostatný život v San'je měsíční výdělek 100 000 jenů²⁷, ale podle provedeného výzkumu byl průměrný měsíční příjem dělníků ze San'ji 81 581 jenů. Polovina ze 118 dotazovaných vydělala za měsíc dokonce méně než 50 000 jenů (tamtéž, s. 12).

Jak uvádí Kennet a Iwata (2003, s. 69), *joseba* a její nefunkčnost je často vnímána jako hlavní příčina bezdomovectví akademiky, kteří se problematice věnují (například Giamo, 1995, s. 27). Podobně se na situaci dívají i japonské úřady. Strategie pro řešení problému bezdomovectví, které tvoří místní samosprávy, jsou proto většinou zaměřeny právě na *joseby*.

Průzkum, který Iwata v roce 2000 provedl, však ukazuje, že 60,3 % ze 710 dotazovaných bezdomovců nemělo žádnou předchozí zkušenost s *josebou* (Kennet, Iwata, 2003, s. 70). Mezi těmi, kdo byli na ulici déle než 5 let, však převažovali s 53,3 % bezdomovci mající zkušenost s *josebou* (tamtéž). Z toho lze odvodit, že přibližně od druhé poloviny 90. let se začínají projevovat a postupně převažovat jiné příčiny bezdomovectví než *joseba*. V mnoha případech se jedná o kumulaci nešťastných životních událostí jako je ztráta zaměstnání, zadlužení, rozvod či dlouhodobá nemoc (Marris, 2003, Kennet, Iwata, 2003). Tyto události nejsou sami o sobě vstupenkou k bezdomovectví, ale v případě jejich nahromadění není život na ulici

²⁶ Kvůli zaokrouhlení vychází součet vyšší než 100 %.

²⁷ Výpočet zahrnoval jídlo, ubytování v noclehárně a další nutné náklady (telefon, dopravu, oblečení atd.) (Valenzuela a kol., 2000, s. 11).

nepravděpodobnou variantou ani pro příslušníka střední vrstvy, a to zejména z důvodů, které rozebírám v následujících podkapitolách.

4.2 Situace v oblasti bydlení

Japonsko od 60. let 20. století směřovalo k ideji sociálního státu, kdy byl stát výrazně zapojen do poskytování nejrůznějších sociálních služeb občanům. V Japonsku se to vztahovalo například k poskytování bezplatného vzdělání či systému dostupné zdravotní péče, ale v oblasti bydlení stát z většiny spoléhal na soběstačnost občanů (Kennet, Iwata, 2003, s. 63). Již od revoluce Meidži se japonský stát zaměřoval především na výstavbu infrastruktury, jmenovitě silnic, železnic a vodních děl a současnosti investuje do infrastruktury nového typu, např. informačních toků (Okamoto a kol., 2004, s. 3). Oproti tomu výstavba bytů a domů je až dodnes převážně v rukou soukromých investorů (tamtéž).

V poválečném Japonsku vláda investovala do bydlení prostřednictvím tří pilířů, díky nimž bylo možné postavit velké množství domů, které nahradily ty zničené válkou. Prvním pilířem byly vládní půjčky na stavební účely, druhým poskytování sociálního bydlení a třetím podpora městské výstavby cílená na střední třídu (Kobayashi, 2016). Ze tří pilířů týkajících se bydlení jsou pro tuto práci relevantní především první dva.

Prvním jsou půjčky s nízkým úrokem na stavební účely pro občany s nízkými příjmy, které poskytovala Vládní společnost pro poskytování úvěrů na bydlení, založená v roce 1950 (Kobayashi, 2016, s. 15). Tyto půjčky mezi lety 1950 a 2007²⁸ zafinancovaly stavbu 19,4 milionu obydlí a jejich význam byl obrovský zejména v době těsně po válce, kdy soukromé banky nebyly ochotné poskytovat úvěry na bydlení (tamtéž). I v pozdější době však měla smysl existence půjček dostupných pro nízkopříjmové skupiny osob, které by na úvěry poskytované soukromým sektorem nedosáhly.

Druhý pilíř byl vytvořen Zákonem o sociálním bydlení z roku 1951, na jehož základě byly poskytovány nájemní byty občanům s nízkými příjmy (Kobayashi, 2016, s. 19). Nejvíce bytových domů bylo postaveno v 50. a 60. letech, v roce 1973 se počet bytových jednotek určených pro sociální bydlení blížil ke dvěma milionům (Ito, 1994, s. 223). Stáří těchto nájemních domů má ale často za následek prostředí nevyhovující

²⁸ V roce 2007 byl program nahrazen Japonskou agenturou pro financování bydlení, která místo poskytování půjček ze státního rozpočtu zprostředkovává žadatelům úvěry od bankovního sektoru (Kobayashi, 2016).

současným standardům na bydlení (Kobayashi, 2016, Ito, 1994). Hlavním problémem je ale nedostatečné množství bytových jednotek a dlouhé čekací lhůty: v roce 1989 na 1 bytovou jednotku v Tokiu připadalo 35,5 žadatelů (Kanemoto, 1997, s. 636). Počet dostupných bytů se ještě zmenšoval skutečností, že nájemníci, kterým se zvýšil příjem a na sociální bydlení tudíž přestali mít nárok, často odmítali byt opustit (Kobayashi, 2016, s. 20).

Na počátku 21. století byly oba pilíře sloučeny pod Japonskou agenturu pro financování bydlení (Kobayashi, 2016). Pro vládu je nyní prioritou kvalita bydlení, nikoliv kvantita, jako tomu bylo v uplynulém půlstoletí (tamtéž). Pro občany to ale znamená, že se dále prohloubila nedostupnost vlastního bydlení, zejména pro mladé Japonce, kteří teprve začínají pracovat. To s sebou přináší oddálení začátku samostatného žití, zvyšuje se počet Japonců, kteří i po absolvování školy nadále bydlí u rodičů (Ito, 1994, s. 219), a také se zvedá průměrný věk při sňatku (více viz kapitolu 4.4), neboť bez vlastní bydlení se snižuje ochota k nalezení partnera.

V mnoha případech na místo státu poskytuje v Japonsku určitou formu dotovaného ubytování zaměstnavatel. Firemní bydlení má však často omezenou délku pobytu, neboť je vnímáno jako dočasné ubytování, které má být odrazovým můstkem k vlastnímu bydlení (Okamoto a kol., 2004, s. 3). Poskytování firemního ubytování je benefit výhodný pro obě strany: zaměstnanec získá levné ubytování a společnost si výdaje nutné na provoz poskytnutého bydlení může zahrnout do nákladů (Ito, 1994, s. 217). Podniky poskytují i další formy podpory zaměstnancům v oblasti bydlení, které jsou nabízeny jako benefity při náboru. Jedná se například o zaměstnanecké stavební spoření či příspěvek zaměstnavatele na financování vlastního bydlení (Okamoto a kol., 2004, s. 3).

Ubytování poskytované zaměstnavatelem je v Japonsku poměrně rozšířené. V roce 2012 bylo 8,8 % z celkového počtu nájmu podnikových (Tókeikjoku, 2015). To s sebou přináší i několik negativ. Nízký nájem vázaný k firemnímu bydlení je často na úkor kvality, množství zaměstnanců je tak ubytováno v neadekvátních podmínkách. Vzhledem k vysokým cenám na japonském trhu s nemovitostmi je ale firemní bydlení často jediná možnost, zejména ve velkých městech. Jako mnohem problematičtější se jeví vázanost bydlení na práci. V případě ztráty práce, což je samo o sobě tíživá situace, ztratí člověk žijící v podnikovém ubytování i střechu nad hlavou. V Japonsku druhé poloviny 20. století, se tento problém nejevil jako zásadní, neboť byla na pracovním

trhu nízká fluktuace a většina lidí setrvala v jedné firmě po celý život. Spolu s mizejícím systémem celoživotního zaměstnání však tato otázka nabývá na významnosti.

Po vyčerpání všech možností, kterými člověk v takové situaci, disponuje (např. finanční rezerva, rodina), by bylo řešením nalezení sociálního bydlení. Dostupnost sociálního bydlení je však velmi nízká a žádost o případné sociální bydlení je podmíněna velmi striktními kritérii (Okamoto a kol., 2004, s. 4). Pro splnění podmínek žádosti o sociální bydlení je nutné mít například záznam o dřívějším bydlení, ručitele a také potvrzení o příjmu dostačujícím k placení nájmu (Iwata, 1995, Honma 1988).

Japonci s nízkými příjmy nemají kvůli vysokým cenám nemovitostí příliš možností pořídit si vlastní bydlení, proto obývají většinou levné nájmy (tržní či firemní) s nízkou kvalitou bydlení, v případě ztráty práce je pro ně však problematické si takové bydlení udržet (Okamoto a kol., 2004, s. 4). Pokud nenaleznou brzy jinou práci či nemají rodinu, o kterou by se mohli opřít, nejsou daleko k tomu, aby zůstali na ulici. Naprostá většina japonských bezdomovců nikdy nevlastnila byt či dům a využívala noclehárny, ubytování poskytnuté zaměstnavatelem nebo tržní nájmy (Hasegawa, 2012, s. 35).

4.3 Změny na trhu práce

Od 90. let lze na japonském pracovním trhu pozorovat velké změny mající dopad na systém celoživotního zaměstnání a jeho význam začíná kvůli nim upadat. Tento trend sebou přináší nejistotu týkající se práce i pro osoby, jejichž zaměstnání bylo dosud stabilní.

Japonské firmy byly pod tlakem krize 90. let a globalizace donuceny zvyšovat svou konkurenceschopnost i na mezinárodním poli. Mnohé z nich proto začaly v rámci snižování výdajů propouštět kmenové zaměstnance středního a vyššího věku (Okamoto, 2007, s. 529). Na místo nich přijímaly ženy a mladé pracovníky, kterým ale nenabídly hlavní pracovní poměr (tamtéž). Díky tomu byli tito uchazeči pro firmy levnější. Toto chování japonských firem mělo vliv na zvýšení fluktuace na trhu práce a bylo jednou z příčin zvýšení počtu pracovníků zaměstnaných na jiný než hlavní pracovní poměr. V roce 1986 pracovalo na jiný než běžný pracovní poměr 6 730 000 Japonců (to se

rovnalo 15,6 % pracovní síly), v roce 1996 jich bylo již 10 430 000, tj. 19,9 % pracovní síly (Kóseiródóšó, 2017) a jejich podíl se nadále zvyšoval (více viz kapitolu 2.3).

Na nestandardní pracovní úvazky je zaměstnáno velké procento Japonců i v současnosti. V roce 2015 pracovalo na jiný než běžný zaměstnanecký poměr 37,5 % japonské pracovní síly, přičemž u ženské části populace byl podíl výrazně vyšší, celých 56,3 % (Statistics Bureau, 2016).

Stárnutí japonské populace navíc zhoršilo problémy související se změnami na trhu práce. Od 90. let v Japonsku přibývalo nezaměstnaných mužů starších 50 let, neboť systém odměňování v japonských firmách většinou funguje na bázi seniority, proto bylo pro zaměstnavatele výhodnější propustit starší zaměstnance a najmout mladší za nižší mzdu. Nárůst nezaměstnaných starších mužů se odrazil i na průměrném věku bezdomovců: napříč tomu, že se snížilo množství bezdomovců majících zkušenosti s *jobbou* (viz kapitolu 4.1), průměrný věk nadále zůstává těsně pod hranicí 60 let.

V posledních letech se však situace spolu s pozvolna se zlepšujícím stavem japonské ekonomiky mění. Japonské firmy začínají v důsledku stárnutí populace pociťovat nedostatek pracovníků a mnoho Japonců proto pracuje i v důchodovém věku²⁹ (Rodionova, 2016). V roce 2016 pracovalo 12,6 milionu Japonců starších 60 let, kdežto v roce 2000 jich bylo pouze 8,7 milionů (The Economist, 2017). Firmy je navíc po odchodu do penze často zaměstnávají na novou smlouvu na dobu určitou. Mzda pracovníka díky tomu není určována na principu seniority a společnost ušetří na mzdových nákladech (tamtéž). Zaměstnávání seniorů podporuje i stát ve formě různých zvýhodnění firem, které se je rozhodnou zaměstnat.

Změny posledních let v oblasti práce zahrnují i opětovnou novelizaci Zákona o vysílání pracovníků, o kterém bylo pojednáno v kapitole 2.3. Novelizace zákona, který upravuje podmínky využívání agenturních pracovníků, proběhla naposledy v roce 2015 a přinesla rozporuplně vnímané novinky. Pozitivní změnou je skutečnost, že nyní musí všechny firmy žádat úřady o povolení využívat agenturních pracovníků, dříve se toto nařízení vztahovalo pouze na některá průmyslová odvětví (Okunuki, 2015).

Nejvýznamnějším posunem v novele je však ustanovení, které umožňuje firmám využívat agenturní pracovníky mnohem více než dřív. Do roku 2015 byly podniky většiny odvětví omezeny tříletým limitem na zaměstnávání agenturních pracovníků

²⁹ V roce 2016 byla státem hranice pro odchod do penze stanovena na 62 let a do roku 2025 by měla být zvednuta na 65 let (Rodionova, 2016).

(Okunuki, 2015). Po uplynutí této lhůty byly nuceny agenturnímu pracovníkovi nabídnout práci na běžný pracovní poměr, pokud o něj nadále stály. Novela změnila působení tříletého limitu: nyní se dotýká pouze konkrétního pracovníka a po třech letech může od agentury žádat jiného, aby dostala zákonným ustanovením (tamtéž). Předpis je navíc možno zcela obejít, pokud si agentura vyžádá vyjádření³⁰ od odborové organizace, lze stejného pracovníka na agenturní smlouvu zaměstnávat další tři roky (tamtéž).

Novela tedy zásadně usnadňuje zaměstnávání agenturních pracovníků a lze očekávat, že této skutečnosti podniky využijí. V současné době, kdy je japonská ekonomika v konjunktře, se nejeví nadměrné zaměstnávání agenturních pracovníků jako velký problém, v případě ekonomického propadu je ale možný podobný scénář masivního propouštění jako v letech 2008 a 2009.

4.4 Změny v modelu tradiční japonské rodiny

Změny v sociologických jevech týkajících se japonského rodinného života, často též označované pojmy rozpad či zánik tradiční rodiny, nelze pojmenovat jako přímou příčinu japonského bezdomovectví. Rodina však vždy tvořila záchrannou síť pro jedince v tíživých životních situacích a podle Polanyie (2001) jsou rodinné vazby vedle trhu práce a veřejných opatření jednou ze tří zásadních složek regulace chudoby. Proto jsou jevy vedoucí k destabilizaci rodinných vazeb významné i z hlediska problematiky bezdomovectví.

Historicky byla japonská společnost postavena na rodině a rodinných vazbách. Socioekonomické jevy druhé poloviny 20. století však toto tradiční uspořádání narušily a japonská rodina se sestává ze stále menšího počtu členů. Stereotypní vidění rodiny, kde je muž živitelem, manželka ženou v domácnosti a děti jsou orientovány na vzdělávání, je čím dál častěji narušováno domácnostmi tvořenými bezdětnými páry, rozvedenými jedinci, dospělými dětmi žijícími s rodiči či osamělými starými lidmi (Ronald, Alexy, 2011, s. 1–2). Tyto trendy nejsou nepodobné vývoji v západních zemích, díky silnému rodinnému citění se však v Japonsku o několik desetiletí pozdily.

Tradiční soudržnosti rodin navíc odpovídá i vládní systém sociální podpory. Jak uvádí Okamoto (2007, s. 529), japonský systém neprovází jedince „od kolébky po rakev“, jak je běžné v Evropě, a v sociální politice nechává z velké části odpovědnost na

³⁰ Toto vyjádření navíc ani nemusí obsahovat souhlasné stanovisko.

zaměstnavatelích. V době, kdy se stává japonský systém celoživotního zaměstnání minulostí, by měla rodina zastávat roli záchranné sítě ještě více než dříve, ale této představě vývoj japonských rodinných vazeb neodpovídá.

Ke zmenšování rodin přispěl kromě jiného i poválečný rozvoj japonského hospodářství, k němuž docházelo především ve městech. Lidé z venkova proto odcházeli hledat práci do měst (více viz kapitolu 2.3). Nukleární rodina (tedy rodina sestávající se z rodičů a dětí), která byla výsledkem těchto procesů, se však měnila a zmenšovala ještě více. V roce 1970 byl průměrný počet členů japonské domácnosti 3,4 a do roku 2015 se snížil na pouhých 2,4 členů (Statistics Bureau, 2016). Nukleární rodiny jsou nahrazovány domácnostmi s jedním nebo dvěma členy: v roce 2000 tento typ tvořil téměř polovinu ze všech domácností (Iwata, 2007, s. 141). Tento vývoj není způsoben pouze úbytkem obyvatel, mají na něj zásadní vliv i další faktory, například snížená sňatkovost. V roce 1970 se uskutečnilo 10 sňatků na 1000 obyvatel, v roce 2015 byla míra sňatkovosti téměř poloviční: 5,1 sňatků na 1000 obyvatel (MHLW, cit. 2017). Nechuť mladých Japonců k založení rodiny ilustruje i výrazné zvýšení průměrného věku při vstupu do manželství: u žen se zvýšil z 24,2 let v roce 1970 na 29,4 let v roce 2015 a u mužů z 26,9 na 31,1 let (Ronald, Alexy, 2011, s. 13; Kóseiródóšó, 2015).

Iwata (2007, s. 141) uvádí, že rostoucí počet osob zaměstnaných mimo běžný zaměstnanecký poměr (tedy často s nejistou prací a malým příjmem) stojí za zvýšeným počtem nesezdaných Japonců, neboť bez dostatečného zajištění se snižuje ochota vstupovat do manželství. Klesající množství osob v manželském sňatku však nepřímo způsobuje zvýšení rizika propadu do chudoby, neboť jedinec v krizových životních situacích postrádá rodinu jako záchrannou síť, o níž by se mohl opřít.

Svědčí o tom i skutečnost, že velká část japonských bezdomovců buď nebyla nikdy sezdána, nebo jsou rozvedeni. Průzkum mezi tokijskými bezdomovci z roku 2000 uvádí, že ze vzorku 710 dotazovaných 52,9 % nikdy nevstoupilo do manželství a 41,2 % bylo rozvedených či ovdovělých (Kennet, Iwata, 2003, s. 71). Podle národního průzkumu bezdomovců z roku 2003 (Kóseiródóšó, 2003a) sice bylo 53,4 % dotazovaných někdy sezdáno, ale 77,1 % uvedlo, že za poslední rok nebylo v žádném kontaktu se svou rodinou.

Míra rozvodovosti je jedním z ukazatelů, jehož zvýšení má významný negativní vliv na strukturu domácností a životní stabilitu jednotlivců. V Japonsku se hrubá míra

rozvodovosti zvýšila z 0,7 rozvodů na 1000 obyvatel v roce 1960 na 2,3 v roce 2002 a v posledních letech mírně klesá: v roce 2015 bylo 1,8 rozvodů na 1000 obyvatel (MHLW, citováno 2017). Přesto japonská rozvodovost již téměř dosáhla úrovně obvyklé v západních zemích (Ronald, Alexy, 2011, s. 15).

Dalším jevem, který negativně ovlivňuje stabilitu rodin, je výskyt domácího násilí. V roce 2015 bylo nahlášeno 63 141 případů domácího násilí (NPA, 2016). V roce 1997 bylo přitom nahlášeno pouze 774 případů celkově (NPA, cit. 2017). Odborníci na problematiku předpokládají, že nahlášené případy jsou jen špičkou ledovce. Právě o domácím násilí se často hovoří jako o skryté příčině bezdomovectví žen, v Japonsku však tato teze zatím zkoumána nebyla (Okamoto, 2007, s. 534).

K dalším příčinám rozpadu tradiční rodiny se řadí i zadluženost japonského obyvatelstva. V roce 1995 bylo vyhlášeno 43 414 osobních bankrotů (Kóseiródóšó, 2000), zadluženost Japonců dosáhla vrcholu v roce 2003, kdy osobní bankrot vyhlásilo více než 250 000 osob (Džikohasan no čišiki, 2017). Výrazný nárůst začal v druhé polovině 90. let, kdy špatnou hospodářskou situaci Japonska prohloubila východoasijská ekonomická krize. V posledních letech však zadluženost klesá: v roce 2016 bylo vyhlášeno 71 298 případů osobního bankrotu (tamtéž).

5 Hlavní tendence japonského bezdomovectví v posledních desetiletích

V posledních desetiletích se v Japonsku projevují dvě zásadní tendence týkající se bezdomovectví. Zaprvé se jedná o proměnu věkové struktury, kdy se čím dál častěji stávají bezdomovci mladší Japonci. Druhá změna se týká vzniku fenoménu skrytých bezdomovců. Kapitola se zabývá oběma jevy i tím, jak jsou navzájem propojeny.

5.1 Nárůst počtu mladých bezdomovců

Pokud se podíváme na výsledky získané při národních šetřeních týkajících se bezdomovců, zdá se, že o omlazení věkové struktury bezdomovců nemůže být řeč. Průměrný věk zjevných bezdomovců dokonce v posledních desetiletích vzrostl. V roce 2003 byl průměrný věk 55,9 let (Kóseiródóšó, 2003a), v roce 2012³¹ již 59, 3 let (Kóseiródóšó, 2012a). Podíl bezdomovců ve věkové kategorii do 29 let zůstává podobný: v roce 2003 jich bylo 0,6 % (Kóseiródóšó, 2003b), v roce 2012 0,5 % (Kóseiródóšó, 2012b). Součet věkových kategorií do 39 let ukazuje výraznější snížení podílu bezdomovců v mladém věku: podíl klesl ze 4,5 % (Kóseiródóšó, 2003b) na 3,7 % (Kóseiródóšó, 2012b). Tento vývoj lze do jisté míry vysvětlit stárnutím bezdomovců, kteří žijí na ulici již delší dobu a vzešli z „tradičních“ zdrojů bezdomovectví jako byla například *joseba*.

Rozpor mezi tezemi o přibývání mladých bezdomovců a výše uvedenými statistikami lze objasnit dvěma skutečnostmi. Za prvé mladí bezdomovci více využívají služeb státního systému podpory včetně nouzových a podpůrných center a jako takoví nejsou v národních průzkumech bezdomovectví zohledňováni. Věková struktura klientů těchto center však potvrzuje nárůst mladých bezdomovců v posledních letech. Dokládá to i statistika tokijské samosprávy. V roce 2002 bylo pouze 36 % klientů podpůrných center mladších 49 let a celých 44 % osazenstva tvořili klienti mezi 50 a 59 lety (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015). V roce 2012 bylo padesátníků pouhých 23 % a klienti do 49 let tvořili s 63 % výraznou většinu (tamtéž). Výrazný nárůst byl zaznamenán i v nejmladších kategoriích klientů tokijských podpůrných center. Počet

³¹ Novější data zatím nejsou dostupná, neboť každoroční sčítání se zabývá pouze počty bezdomovců a podrobnější průzkum se koná pouze jednou za několik let.

osob do 29 let vzrostl mezi lety 2002 a 2012 z 3 na 11 %, podíl třicátníků stoupl ve stejném časovém období z 11 na 23 % (tamtéž).

S nárůstem mladých bezdomovců mezi klientelou podpůrných středisek souvisí také snížení doby, kterou klienti strávili na ulici. K významnému nárůstu došlo především v kategorii osob, které strávili před nástupem do zařízení méně než jeden měsíc: v případě tokijských středisek došlo mezi lety 2002 a 2012 ke zvýšení podílu z 29 na 60 % (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015). Domnívám se, že se tato skupina výrazně prolíná se zvětšenou skupinou klientů do 49 let, neboť lidé v tomto věku mají větší motivaci zapojit se do systému, který by jim měl pomoci s návratem do běžného pracovního prostředí, než mají lidé na hranici důchodového věku s nízkými vyhlídkami na nalezení zaměstnání. Relativně rychlý přesun mladých bezdomovců do podpůrných center má poté vliv i na jejich nízké zastoupení při sčítání zjevných bezdomovců.

Druhý důvod, proč věkové rozložení uváděné při národních průzkumech bezdomovectví neukazuje na nárůst mladých osob bez domova, je skutečnost, že mladých bezdomovců přibývá především mezi skrytými a nikoli zjevnými bezdomovci. Nárůst mladých osob bez domova je tak úzce propojen se stoupajícími počty skrytých bezdomovců, o kterých pojednává kapitola 5.2. Z průzkumu provedeného Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb v roce 2007 mezi *netto kafe nanmin* je patrné vyšší zastoupení mladých bezdomovců: podíl osob do 34 let byl 36,1 % (Aoki, 2011, s. 29).

Bezdomovci na hranici důchodového věku z většiny spadají do kategorie osob, která se na ulici ocitla po kolapsu *joseby* a na ulici přebývají často již dlouhá léta: podle průzkumu z roku 2003 bylo 69,3 % bezdomovců na ulici déle než rok a celých 43,7 % déle než tři roky (Kakita, 2004, s. 11). Bezdomovci mladého a středního věku oproti tomu přebývají na ulici jen několik měsíců, než se přesunou do některého podpůrného zařízení (viz výše).

Příčiny toho, proč se mladí Japonci stali bezdomovci, se mírně liší od důvodů tradiční skupiny osob bez domova s průměrným věkem nad 50 let. Mezi jevy, které přispěly k cestě mladých Japonců na ulici, můžeme zařadit změny v japonské rodině, nestabilitu na trhu práce i nedostupnost vlastního bydlení pro mladé Japonce (více viz kapitoly 4.2 až 4.4). Mezi absolventy je vyšší nezaměstnanost: v roce 2016 byla 5,1 % ve věkové kategorii 15 až 24 let (oproti celkové, která činila 3,1 %) (Statistics Bureau, cit. 2017). Z různých změn, které postihují japonskou rodinu, se mladých bezdomovců

nejvíce dotýká snížená sňatkovost (oproti roku 1970 je v současnosti téměř poloviční) a s ní související odkládání vstupu do manželství. Průměrný věk při prvním sňatku byl v roce 2015 29,4 let u žen a 31,1 let u mužů (Kóseiródóšó, 2015). Mladí Japonci si tak nebudují vlastní rodinu jako jeden z prvků záchranné sítě, v případě finančních problémů jsou proto více ohroženi.

Způsoby pomoci mladým osobám bez přístřeší jsou z větší části totožné s běžnou praxí podpory bezdomovců, ale přesto lze nalézt několik odlišností. Je vyvíjena snaha, aby mladí bezdomovci našli stálou práci, neboť je poté větší pravděpodobnost, že si ji udrží než u práce mimo běžný pracovní poměr. Velký důraz se také klade na prevenci bezdomovectví u mladých Japonců. Téma bezdomovectví je proto začleňováno do školní výuky, například v rámci tzv. *kjaria kjóiku*, kariérního vzdělávání (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015). Žákům je vysvětlováno, co dělat v případě ztráty práce či bydlení a jak takovým situacím předejít.

5.2 Fenomén skrytých bezdomovců

Skrytí bezdomovci jsou japonskými úřady označováni jako „pracovníci v tísní způsobené ztrátou bydlení“ (*džúkjó sóšicu fuantei šúróša*, 住居喪失不安定就労者). Mnohem častěji je ale o nich referováno jako o „uprchlících internetových kaváren“ (*netto kafe nanmin*, ネットカフェ難民) či „McUprchlících“ (*makku nanmin*, マック難民), neboť právě internetové a manga kavárny a provozovny rychlého občerstvení jsou nejčastější místa, kam se japonští skrytí bezdomovci uchylují. V následujícím textu se zaměřím především na *netto kafe nanmin*, kteří jsou téměř výhradně japonským jevem a doprovází je několik specifik. Oproti tomu *makku nanmin*, tedy bezdomovci, kteří přes noc vyhledávají přístřeší v nepřetržitě otevřených provozovnách rychlého občerstvení, jsou jevem známým i v dalších zemích, například v Hongkongu či Číně (Mizušima, 2007).

Netto kafe nanmin většinou využívají i další zařízení, kde lze v suchu a teple přečkat noc, kromě zmiňovaných provozoven rychlého občerstvení se jedná například o sauny nebo kapslové hotely (Kóseiródóšó, 2007). Internetové kavárny³² jsou však

³² Pokud v textu uvádím internetové kavárny, zahrnuji pod tento termín i manga kavárny. Manga kavárny původně sloužily hlavně ke čtení komiksů, ale dnes běžně nabízí připojení k internetu, na druhé straně

mezi bezdomovci nejoblíbenější. Důležitým prvkem jsou v kavárnách soukromé kóje vybavené počítačem a křeslem, které bezdomovcům poskytují dostatek soukromí pro přespání. Zákazníkům je také zdarma k dispozici sociální zázemí, často včetně sprchy. Poplatek za využívání kavárny zahrnuje i možnost občerstvení v podobě teplých a studených nápojů (Hirata, 2011, s. 43). Soukromé kóje jsou však hlavním důvodem oblíbenosti kaváren mezi bezdomovci. Jsou také rysem, který japonské internetové kavárny odlišuje od podobných zařízení jinde ve světě – kromě Japonska jsou kóje s dveřmi také v korejských zařízeních, ty však byly inspirovány japonským vzorem (tamtéž).

Japonští skrytí bezdomovci mají kromě místa pobytu několik dalších charakteristických rysů, které je odlišují od zjevných bezdomovců pocházejících z „tradičních“ zdrojů bezdomovectví. Tokijská samospráva „pracovníkům v tísní způsobené ztrátou bydlení“ přiznává následující charakteristiky: je mezi nimi výrazně více mladých mužů, bydlení ztratili v nedávné době a většina z nich má práci (s měsíční mzdou kolem 150 000 jenů), ale zpravidla se jedná o zaměstnání mimo běžný pracovní poměr (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015). Aoki (2011, s. 29) uvádí, že z průzkumu provedeného Ministerstvem zdraví, práce a sociálních služeb v roce 2007 mezi tokijskými bezdomovci přebývajícími v internetových kavárnách vyplynulo, že 75,5 % z nich dochází do zaměstnání. Z toho 57,9 % bylo zaměstnáno jako brigádník či na částečný úvazek a 28,1 % jako agenturní pracovník (tamtéž).

Skrytí bezdomovci většinou nemají dostatečné prostředky na zaplacení pobytu v internetové kavárně každý den.³³ *Netto kafe nanmin* proto často pobyt v kavárně kombinují s přespáváním na ulici. Podle průzkumu z roku 2007 bylo mezi *netto kafe nanmin* 43,3 % osob, které střídaly pobyt v kavárnách a na ulici (Aoki, 2011, s. 29).

První případy skrytých bezdomovců přebývajících v internetových kavárnách byly zaznamenány nevládními neziskovými organizacemi okolo roku 2003 (Kawazoe, Yuasa, 2008). Samotný pojem *netto kafe nanmin* byl poprvé použit v roce 2007 v dokumentárním pořadu televize NHK (Hirata, 2011, s. 42). Pořad probudil zájem o téma skrytého bezdomovectví ze strany médií, veřejnosti i úřadů. V roce 2007 bylo uspořádáno státní šetření, které sečetlo 5 400 *netto kafe nanmin* (Kóseiródóšó, 2007, s. 13). Další průzkum nebyl od té doby uskutečněn, je však odhadováno, že reálný počet

v internetových kavárnách je často k zapůjčení manga. Oba druhy kaváren také nabízí soukromé kóje, z hlediska *netto kafe nanmin* klíčové. Z tohoto pohledu jsou proto kavárny zaměnitelné. (Hirata, 2011)

³³ Poplatek za celonoční pobyt se v současné době (2017) pohybuje kolem 2 000 jenů.

je vyšší, neboť šetření započítávalo pouze *netto kafe nanmin* využívající služeb kaváren více jak třikrát týdně. Lze rovněž předpokládat, že mnoho skrytých bezdomovců svou situaci kvůli studu nepřiznalo.

Co se týče řešení problému a poskytnutí podpory, japonská vláda se dlouhé roky zaměřovala výhradně na zjevné bezdomovce a skryté až na drobné výjimky opomíjela. Je to pochopitelné, neboť problematika skrytých bezdomovců je již ze své podstaty mnohem hůře uchopitelná. Je složité skryté bezdomovce sečíst a o to hůře se na ně také cílí jakákoli vládní podpora.

Nárůstu skrytých bezdomovců si však všímají města a snaží se na něj reagovat. Z povahy japonské legislativy týkající se bezdomovectví je logické, že činnost vyvíjejí především města, neboť právě jim byla svěřena velká část odpovědnosti za problematiku. Městská samospráva je navíc operativnější a dokáže na problém reagovat rychleji než vládní struktury. Například Tokio již v roce 2008 otevřelo ve čtvrti Šindžuku centrum pro podporu skrytých bezdomovců s názvem Tókjó čarendži netto (Tókjóto fukušihokenkjoku, 2015). Toto centrum nabízí konzultační služby týkající se životní situace, možností nájmu a bankovních půjček či nalezení stabilnější práce (tamtéž). Zaměstnanci centra obchází místa známá výskytem skrytých bezdomovců a program zde představují (tamtéž).

Problémem spojeným se skrytým bezdomovectvím v Japonsku je izolace. Často je způsobená právě obýváním uzavřených kóji v internetových kavárnách (Hirata, 2011). V průzkumu z roku 2007 uvedlo 42,2 % dotázaných, že nemají nikoho, s kým by své problémy konzultovali (Kóseiródóšó, 2007, s. 41). Izolace způsobuje, že bezdomovci mají tendenci řešit svou situaci sami a často neví o možnostech pomoci. A na druhé straně jejich relativní neviditelnost v internetových kavárnách způsobuje, že sociální pracovníci mají ztíženou situaci při jejich vyhledání.

Závěr

V úvodu této práce jsem si vytyčila dva hlavní cíle: stanovit hlavní příčiny japonského bezdomovectví a identifikovat jeho převažující tendence v posledních desetiletích. K tomu bylo nutné nejprve probádat a popsat japonské bezdomovectví z více stran.

Otázka obecné definice bezdomovectví, které jsem se věnovala v první kapitole, sloužila k zasazení japonské situace do globálního kontextu. Kromě toho ze srovnání vyplynula nedostatečnost a úzké vymezení japonské definice, která se zabývá pouze zjevnými bezdomovci žijícími na ulici. Problematicnost jejího zaměření je zjevnější, pokud ji dáme do kontextu s jednou ze zjištěných tendencí posledních let, a to s fenoménem skrytých bezdomovců. Ti nejsou z hlediska japonské legislativy považováni za bezdomovce, a řešení jejich situace se proto nedostává dostatečné pozornosti. Problematika japonského bezdomovectví je z pohledu státu zúžena na zjevné bezdomovce, kterých v posledních letech stále ubývá. Může se tak zdát, že opatření na podporu bezdomovců fungují a problém pomalu mizí, ale skutečnost je složitější. Ve stínu statistik přežívají tisíce lidí, odborníky běžně považovaní za skryté bezdomovce, kteří jsou státem i kvůli nedostatečné definici z velké části opomíjeni.

Historie japonského bezdomovectví popisovaná ve druhé kapitole vytvořila základ pro pochopení specifík japonského bezdomovectví, včetně jeho příčin. *Ninsoku joseba* a další střediska pro tuláky z období Tokugawa jsou příkladem dlouhé tradice bezdomoveckých zařízení. Zároveň ukazují dlouhotrvající dilema japonských úřadů, zda mají být opatření týkající se bezdomovců používána jako ochrana veřejnosti proti bezdomovcům nebo jako prostředek podpory osob bez domova. Rozpor, zda vnímat bezdomovce jako hrozbu pro běžnou veřejnost nebo jako občany, kteří se ocitli v nelehké životní situaci a mají právo na pomoc (podepřené i ústavou), je v Japonsku zřetelný dodnes. Jako příklad lze uvést první nouzová střediska, která byla postavena hlavně proto, aby bezdomovecké příbytky nehyzdily parky a nerušily odpočívající Japonce.

V době těsně po druhé světové válce byly položeny základy současného japonského sociálního systému. Impulzem k této činnosti byla jistě i neutěšená realita země, která právě skončila válku. Zároveň zde lze zahlédnout počátek problému s funkcí sociálního systému jako záchranné sítě. Japonsko již od doby po druhé světové

válce dávalo důraz na roli rodinných a pracovních vazeb coby záchranné sítě a sociální systém sloužil až jako poslední záchytné místo. V posledních desetiletích se mění fungování rodinných vazeb i pracovního trhu, sociální systém však na tyto změny nereaguje dostatečně pružně a stává se nedostatečný.

Ekonomická krize v 90. letech přinesla rychlý nárůst počtu japonských bezdomovců. Prohloubila účinky jedné z dlouhodobě hlavních příčin – nezaměstnanosti v *josebě*, ale zároveň vytvořila podhoubí pro vznik nových příčin bezdomovectví. Nová legislativa týkající se pracovního trhu, která byla přijata v průběhu 90. let, podpořila rozvolnění pracovních vazeb. Právě nestabilita pracovního trhu a nárůst nestandardních pracovních úvazků se staly jedním z „nových“ zdrojů japonského bezdomovectví. *Tošikoši hakenmura* na přelomu let 2008 a 2009 tento vývoj doložila a měla zásadní vliv na zviditelnění problematiky.

Příčin japonského bezdomovectví jsem identifikovala několik. V první řadě se jedná o oblasti *joseba*, které vnímám jako tradiční zdroj bezdomovectví v Japonsku, jehož význam ale pomalu klesá. *Joseby* ztratily svou funkci již před delší dobou a generace bezdomovců, která z nich vzešla, stárne a vymírá.

V posledních desetiletích nabírají na síle nové příčiny bezdomovectví: situace na poli bydlení a bytová politika, uvolňování pracovních vztahů a jevy spojené s proměnou rodinných vazeb. Tyto jevy mají několik věcí společných. V první řadě vnášejí nejistotu do života mnoha Japonců a zvýšená nejistota přináší zvýšenou hrozbu bezdomovectví. Za druhé jsou všechny příčiny provázané a jejich vliv od sebe nelze izolovat. To lze také vidět jako hlavní důvod, proč je snaha o řešení problematiky ze strany japonské vlády nedostatečná. Jednotlivé problémy jsou řešeny samostatně a jejich provázanost není brána v potaz (Kawazoe, Yuasa, 2008). Navíc se jedná o systémové příčiny, které se projeví v životě jednotlivce, často ve formě takzvané kumulace neštěstí, kdy jeden problém vede k druhému a vrší se na sebe. Za třetí, problémy typu chudoby, nejistého zaměstnání a sociální nerovnosti existovaly v japonské společnosti i dříve, v době ekonomického zázraku však zůstávaly skryté, neboť postihovaly pouze nejspodnější vrstvy společnosti (tamtéž). Pozornost jim začala být přikládána až v momentě, kdy začaly kvůli vlivu zmiňovaných socioekonomických změn ohrožovat i příslušníky střední třídy, tedy přibližně od doby ekonomické krize v 90. letech.

Druhým cílem, který jsem v úvodu práce vytyčila, bylo stanovení hlavních trendů japonského bezdomovectví v posledních desetiletích, především po roce 2000.

Identifikovala jsem dva hlavní směry, kterými se bezdomovectví v Japonsku ubírá. Jedná se o zvýšení počtu mladých bezdomovců a vznik fenoménu skrytých bezdomovců. Oba tyto jevy jsou provázané, neboť mezi skrytými bezdomovci, kteří nocují převážně v internetových kavárnách, je vysoký podíl osob v nízkém a středním věku. Jedny z největších problémů, které jev skrytého bezdomovectví provází, jsou izolace a neviditelnost, které ztěžují nalezení vhodné pomoci.

Japonské vládní statistiky hovoří o snižování počtu zjevných bezdomovců, ve skrytu se však vytvořily nové problémy. Fenomén skrytých bezdomovců i zvýšení počtu Japonců bezprostředně ohrožených bezdomovectvím, jež můžeme počítat mezi takzvané potenciální bezdomovce, jsou v mnohém negativnější než vysoké počty zjevných bezdomovců. Problematičnost obou jevů spočívá v jejich prolínání strukturou celé společnosti. Pro vyřešení těchto problémů nestačí postavit další ubytovny, je potřeba řešit jejich příčiny na systémové úrovni.

Resumé

The thesis focuses on the issue of Japanese homelessness. The aim is to define its causes and latest trends. The first part of the thesis deals with the problem of defining homelessness and sets the Japanese definition into European and American contexts. Following chapter presents a historical development of the issue, starting with the Tokugawa period. The third part of the thesis describes current state of Japanese homelessness from demographic, sociological and legal view. It also concerns the means of support for homeless and addresses the issue of public attitude to homeless. The main part of the thesis deals with the traditional and new sources of Japanese homelessness. The last chapter describes current tendencies, more specifically the phenomenon of hidden homelessness and an increase in numbers of young and middle-aged homeless.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

AKIJAMA, Kendžiró – MORI, Hideo – JAMAŠITA, Takeši. *Gendai nihon no teihen. Saikasó no hitobito* [Na dně současného Japonska. Lidé nejnižší vrstvy]. Kjóto: San'iči šobó, 1960.

AOKI, Hideo. Nihon no andáurasu – hómuresu [Japonská spodní třída – bezdomovci]. *Gakudžucu no dókó*, 2011, vol. 16, no. 4, s. 28-34.

ASSMANN, Stephanie – MASLOW, Sebastian. Dispatched and Displaced: Rethinking Employment and Welfare Protection in Japan. *The Asia-Pacific Journal*, 2010, vol. 8, no. 3. s. 1-18.

BALÁŠ, Ondřej a kol. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. ISBN 978-80-254-9015-0.

BOTSMAN, Dani V. Punishment and Power in the Tokugawa Period. *East Asian History*. 1992, vol. 2, no. 3, s. 1-32.

BRAMLEY, Glen. *Homelessness and the London housing market*. Bristol: University of Bristol, School for Advanced Urban Studies, 1988. ISBN 0-862-923-09-3.

DUFFIELD, Barbara a kol. *Educating Children Without Housing: A Primer on Legal Requirements and Implementation Strategies for Educators, Advocates and Policymakers*. American Bar Association, 2014. ISBN: 978-1-62722-499-4.

FORREST, Ray a kol. Home Ownership and Economic Change in Japan. *Housing Studies*. 2003, vol. 18, no. 3, s. 277-293.

FOWLER, Edward. *San'ya Blues: Laboring Life in Contemporary Tokyo*. New York: Cornell University Press, 1996.

FUDŽII, Kacuhiko. – TAMAKI, Macuo. *Henken kara kjósei he* [Od předsudků k symbióze]. Nagoja, Fúbaiša, 2003.

GIAMO, Benedict. Order, Disorder and the Homeless in the United States and Japan. *American Studies International*. 1995, vol. 33, no. 1, s. 19-41.

GILL, Tom. *Men of Uncertainty: The Social Organization of Day Laborers in Contemporary Japan*. Albany: State University of New York Press, 2001. ISBN 978-07-9149-143-0.

GILL, Tom. Whose problem? Japan's homeless people as an issue of local and central governance. In: HOOK, Glenn D. (ed.). *Contested Governance in Japan: Sites and Issues*. Sheffield Centre for Japanese Studies, 2005. ISBN: 978-11-3421-773-1.

GILL, Tom. *Yoseba and Ninpudashi: Changing Patterns of Employment on the Fringes of the Japanese Economy*. In: *Globalization and Social Change in Contemporary Japan*. Trans Pacific Press, 2000. ISBN 978-18-7684-301-4.

HAYASHI, Mahito. Times and Spaces of Homelessness Regulation in Japan, 1950s–2000s: Historical and Contemporary Analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2013, vol. 37., no. 4, s. 1188-1212.

HASEGAWA, Miki. *We Are Not Garbage!: The Homeless Movement in Tokyo, 1994-2002*. Routledge, 2012. ISBN 978-11-3550-783-1.

HIRAMACU, Joširó. *Edo no cumi to bacu* [Zločin a trest v Edo]. Tokio: Heibonša, 1988.

HIRATA, Tomohisa. Being Quiet in Internet Cafes: Private Booths and Isolation of *Net Cafe Nanmin*. *Journal of Socio-Informatics*. 2011, vol. 4, no. 1, s. 41-48.

HOMBS, Mary Ellen. *Modern homelessness: a reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2011. ISBN 978-15-9884-537-2.

HONMA, Keiichiró. „Furóša“ gjósei taisaku no tózai hikaku [Srovnání správních opatření k „tulákům“ ve východním a západním Japonsku]. In: *Nihon joseba gakkai: Joseba 1*. Tokio: Gendai šokan, 1988, s. 102-14.

HRADECKÝ, Ilja. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.

HUR, Nam-lin. *Prayer and play in late Tokugawa Japan: Asakusa Sensōji and Edo society*. Cambridge [MA]: Harvard University Press, 2000. ISBN 0-674-002-40-7.

CHAMBERLEIN, Chris – MACKENZIE, David. Understanding contemporary homelessness: the issues of definition and meaning. *Australian Journal of Social Issues*. 1992, vol. 27, no. 4, s. 274-297. ISSN: 0157-6321.

ITO, Takatoshi. Public Policy and Housing in Japan. In: *Housing Markets in the U.S. and Japan*. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 215-238. ISBN: 0-226-59015-1.

IWATA, Masami. Social exclusion and homelessness. In: HIRAYAMA, Yosuke a kol. *Housing and Social Transition in Japan*. Routledge, 2007. ISBN: 0-203-967-42-9.

IWATA, Masami. *Sengo šakai fukuši no tenkai to dai-toši saiteihen* [Sociální zabezpečení a městská chudina v poválečném Japonsku]. Kjóto: Minerva, 1995.

IZUHARA, Misa. Shifting Trajectories of Homeownership in Japan. *Housing Studies*. 2010, vol. 25, no. 3, s. 301-315. ISSN 0267-3037.

JAMADA, Masahiro. *Kibó kakusa šakai* [Rozdělení naděje ve společnosti]. Tokio: Čikuma šobó, 2004.

JOHNSON, Elmer Hubert. *Japanese corrections: managing convicted offenders in an orderly society*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1996. ISBN 0-809-317-36-2.

JOŠIDA, Kjúiči. *Nihon hinkonši* [Historie chudoby v Japonsku]. Tokio: Kawašima šoten, 1993.

JUASA, Makoto. *Han hikon* [Proti chudobě]. Tokio: Iwanami šoten, 2008.

JUASA, Makoto – UCUNOMIJA, Kenči. *Hakenmura: Nani ga towarete iru no ka* [*Hakenmura: Otázky*]. Tokio: Iwanami šoten, 2009.

KAKITA, Yusuke. Homeless people in Japan: Characteristics, Processes and Policy Responses. In: *Eight Asian Studies Conference Japan, 2004*.

KAMATA, Tošiko. *Hinkon to kazoku hókai* [Chudoba a rozpad rodiny]. Kjóto: Minerva, 1999.

KANEMOTO, Yoshitsugu. The housing question in Japan. *Regional Science and Urban Economics*. 1997, vol. 27, no. 6, s. 613-641.

KAWAZOE, Makoto – YUASA, Makoto. Action Against Poverty: Japan's Working Poor Under Attack. Translated and with an introduction by Philip Seaton. *The Asia-Pacific Journal*. 2008, vol. 6, no. 3.

KENNET, Patricia – IWATA, Masami. Precariousness in Everyday Life: Homelessness in Japan. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2003, vol. 27, no. 1, s. 62-74.

KOJIMA, Shinji. When dismissal becomes a business transaction: Analysis of the processes and consequences of *haken-giri* under the global recession. *Contemporary Japan*, 2010, vol. 22, no. 1/2, s. 23-45.

MACUO, Hiroši. Ródó undó no kójó [Vzestup dělnických hnutí]. In: *Senrjó to minšú undó* [Okupace a lidová hnutí]. Tokio: Sanseidó, 1975a.

MACUO, Hiroši. Čósen sensó to minšú undó [Válka v Koreji a lidová hnutí]. In: *Senrjó to minšú undó* [Okupace a lidová hnutí]. Tokio: Sanseidó, 1975b.

MACUO, Hiroši. Minšú sošiki no saiken [Rekonstrukce lidové struktury]. In: *Senrjó to minšú undó* [Okupace a lidová hnutí]. Tokio: Sanseidó, 1975c.

MARRIS, Peter. *The Politics of Uncertainty: Attachment in Private and Public Life*. Routledge, 2003. ISBN: 978-11-3478-907-8.

MIN, Eungjun. *Reading the Homeless: The Media's Image of Homeless Culture*. Westport: Praeger, 1999. ISBN 0-275-959-50-3.

Ministry of International Trade and Industry (MITI). *Sengo keizai 10-nenši* [10 let poválečné ekonomie]. Tokio: Šókó kaikan šuppanbu, 1954.

MIZUŠIMA, Hirajuki. *Netto kafe nanmin to hinkon nippon* [Uprchlíci z internetových kaváren a chudé Japonsko]. Tokio, Nihon Terebi Hósómó, 2007. ISBN: 4-820-300-06-7.

NAGAJAMA, Tošikazu. *Ródó keizaigaku* [Ekonomie práce]. Kjóto: Minerva, 2000.

NAGATA, Mary Louise. *Labour Contracts and Labour Relations in Early Modern Central Japan*. Routledge, 2004. ISBN 978-11-3428-143-5.

NAKAJIMA, Jo. Recent Japanese Labor Movement and Problems of Poverty: Early Signs of Social Movement Unionism. In: *Chiba University of Commerce review*. 2010, vol. 48, no. 1, s. 119-148.

OKAMOTO, Yoshihiro. A Comparative Study of Homelessness in the United Kingdom and Japan. *Journal of Social Issues*. 2007, vol. 63, no. 3, s. 525-542.

OKAMOTO, Yoshiro a kol. Homelessness and housing in Japan. In: *Adequate & Affordable Housing for All International Conference*. Toronto: 24.-27. červenec, 2004.

POLANYI, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston [MA]: Beacon press, 2001. ISBN: 978-08-0705-642-4.

PRŮDKOVÁ, Táňa – NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

RONALD, Richard – ALEXY, Allison. *Home and Family in Japan: Continuity and Transformation*. New York: Routledge, 2011. ISBN 0-415-488-67-2.

SOEDA, Jošija. *Seikacu hogo seido no šakaiši* [Sociální historie systému na ochranu živobytí]. Tokio, University of Tokyo Press, 1995.

ŠIBATA, Jošihiko. *Nihon no šakai hošó* [Japonské sociální zabezpečení]. Tokio, Šin nihon šuppanša, 1998.

UENO, Hiroši. *Nihon no džútaku seisaku* [Japonská bytová politika]. Tokio, Šókokuša, 1958.

VALENZUELA, Abel a kol. *Day Laborers in Tokyo, Japan: Preliminary Findings from the San'ya Day Labor Survey*. Los Angeles: UCLA Center for the Study of Urban Poverty, 2000.

VASILJEVOVÁ, Zdeňka. *Dějiny Japonska*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986.

VOGEL, Steven Kent. *Japan Remodeled*. Ithaca: Cornell University Press, 2006. ISBN 0-801-444-49-7.

WRIGHT, James D. *Address unknown: the homeless in America*. New York: A. de Gruyter, 1989. ISBN 0-202-303-65-9.

Internetové zdroje

42 U.S. Code § 11301 - Findings and purpose. *Cornell University Law School*. [online]. [cit. 2016-11-06]. Dostupné z: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/11301>.

Détabésu [Databáze]. SSS. [online]. [cit. 2017-03-30]. Dostupné z: <http://www.npo-sss.or.jp/database/>.

Džikohasan no tókei [Statistika osobních bankrotů], 2017. *Džikohasan no čišiki* [Fakta o osobním bankrotu]. [online]. [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://jikohasan-pc.yw-information.com/toukei.html>.

Džinkó dótai tókei geppó nenkei (gaisú) no gaikjó. [Roční přehled měsíčních demografických statistických údajů (přibližná čísla)], 2015. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/toukei/saikin/hw/jinkou/geppo/nengai15/dl/gaikyou27.pdf>.

Džúkjó sóšicu fuantei šúróšató no džittai ni kan suru čósa hókokušo [Zpráva o průzkumu týkajícího se situace pracovníků v bytové tísní], 2007. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/houdou/2007/08/dl/h0828-1n.pdf>.

Džútaku no šurui (2 kubun), džútaku no šojú no kankei (6 kubun), kenčiku no džiki (14 kubun) becu džútakusú – zenkoku [Počty domů podle typu (2 skupiny), podle vlastnictví (6 skupin) a podle roku stavby (14 skupin) – celostátně]. *Tókeikjoku* [Statistický úřad]. [online]. [cit. 2017-04-19]. Dostupné z: <http://www.e-stat.go.jp/SG1/estat/Xlsdl.do?sinfid=000028504305>.

ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion. *FEANTSA*. [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27>.

FAQ. *FEANTSA*. [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/en/about-us/faq>.

FRENCH, Howard W., 2001. Brooding Over Its Homeless, Japan Sees a Broken System. *The New York Times*. [online]. [cit. 2016-08-24]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/02/02/world/brooding-over-its-homeless-japan-sees-a-broken-system.html>.

Haigúša kara no bórjoku džiantó no kagaiša no nenrei [Věková struktura pachatelů domácího násilí], 2015. *National Police Agency*. [online]. [cit. 2017-04-19]. Dostupné z: <https://www.npa.go.jp/hakusyo/h28/toukei/02/34.xlsx>.

Haken ródóša ga 399 mannin ni zóka [Počet agenturních pracovníků vzrostl na 3 990 000], 2009. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-03-29]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/stf/houdou/2r985200000032dh.html>.

Hiseiki kojó no gendžó to to kadai [Současný stav a výzvy zaměstnávání mimo běžný pracovní poměr], 2017. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/file/06-Seisakujouhou-11650000-Shokugyouanteikyokuhakenyukiroudoutaisakubu/0000120286.pdf>.

Homeless Assistance. *U. S. Department of Housing and Urban Development*. [online]. [cit. 2016-12-01]. Dostupné z: https://portal.hud.gov/hudportal/HUD?src=/program_offices/comm_planning/homeless.

Hómuresu no džiricu no šientó ni kan suru tokubecu sočihó [Zákon pro podporu soběstačnosti bezdomovců], 2002. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-01-29]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/bunya/seikatsuhogo/homeless01/pdf/data.pdf>.

Hómuresu no džittai ni kan suru zenkoku čosahó kokušo no gaijó [Shrnutí zprávy celostátního průzkumu týkajícího se situace bezdomovců], 2003. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2016-11-29]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/houdou/2003/03/h0326-5.html>.

Hómuresu no džittai ni kan suru zenkoku čosahó kokušo no gaijó – seikacu džittai čosa kekka [Shrnutí zprávy celostátního průzkumu týkajícího se situace bezdomovců – výsledky průzkumu životních podmínek], 2003b. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-01-28]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/houdou/2003/03/h0326-5d1.html>.

Hómuresu no džittai ni kan suru zenkoku čosa (gaisú čosa) kekka ni cuite [O výsledcích celostátního (sčítacího) šetření týkajícího se situace bezdomovců], 2016. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/stf/houdou/0000122778.html>.

Hómuresu no džittai ni kan suru zenkoku čosa (seikacu džittai čosa) no kekka (gaijóban) [Výsledky celostátního průzkumu týkajícího se situace bezdomovců (průzkum životních podmínek) (koncept)], 2012a. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/stf/houdou/2r98520000029ag9-att/1.pdf>.

Hómuresu no džittai ni kan suru zenkoku čosa (seikacu džittai čosa) no kekka (šósaiban) [Výsledky celostátního průzkumu týkajícího se situace bezdomovců (průzkum životních podmínek) (detailní verze)], 2012b. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/stf/houdou/2r98520000029ag9-att/2.pdf>.

Hómuresu no širicušientó ni kan suru Tókjóto džišši keikaku [Implementační plán tokijské samosprávy týkající se podpory soběstačnosti bezdomovců], 2015. *Tókjóto fukušihokenkjoku* [Úřad sociálních služeb města Tokia]. [online]. [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://www.fukushihoken.metro.tokyo.jp/seikatsu/rojo/jissikeikaku3.files/homelesskeikaku3.pdf>.

Hómuresu šúgeki – šónen 4-nin ni džikkei, sacui mitomezu šógai čiši de – čisai [Útok na bezdomovce – 4 mladiství uvěznění za způsobení smrtelného zranění, nebyl rozpoznán vražedný úmysl – oblastní soud]. In: *Nihon keizai šinbun*, 21. března 2014.

[online]. [cit. 2017-04-21]. Dostupné z:

http://www.nikkei.com/article/DGXNASHC20031_Q4A320C1AC8000/.

Hómuresu wo neratta Ósaka Kita-ku renzoku hóka, 38-sai mušoku otoko wo 4-dome no kaiho – mokuhiši dóki katarazu [Pokračují žhářské útoky na bezdomovce ve čtvrti Kita v Ósace, po čtvrté byl zatčen 38letý nezaměstnaný muž – o motivu mlčí]. In: *Sankei*, 17. srpna 2016. [online]. [cit. 2017-04-22]. Dostupné z:

<http://www.sankei.com/west/news/160817/wst1608170070-n1.html>.

How many homeless people are there in America? In: *The Economist*. 22. února 2016. [online]. [cit. 2016-11-02]. Dostupné z:

<http://www.economist.com/blogs/democracyinamerica/2016/02/counting-street-sleepers>.

CHEW, Phillip. *McKinney Vento Act: The Policy Analysis*. [online]. [cit. 2016-11-02].

Dostupné z: <http://www.personal.psu.edu/users/p/o/poc5170/assignment5.html>.

Kateinai bórjoku no taišó becu džókjó [Počty případů domácího násilí dělené podle obětí]. *National Police Agency*. [online]. [cit. 2017-04-19]. Dostupné z:

<https://www.npa.go.jp/hakusyo/h09/h09s0319.html>.

Kinkjú ičidži hogo džigjó [Projekt dočasné nouzové ochrany], 2015. *TOKYO 23 bu* [23 tokijských čtvrtí]. [online]. [cit. 2017-04-01]. Dostupné z:

<http://www.tokyo23city.or.jp/ki/dataroom/kosei/kinkyuiti.pdf?2704>.

KOBAYASHI, Masahiro. *The Housing Market and Housing Policies in Japan*. ADBI Working Paper 558. Tokio: Asian Development Bank Institute, 2016. [online]. [cit. 2017-04-01]. Dostupné z: <http://www.adb.org/publications/housing-market-and-housing-policies-japan/>.

Kurzy devizového trhu. *Česká národní banka*. [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z:

http://www.cnb.cz/cs/financni_trhy/devizovy_trh/kurzy_devizoveho_trhu/rok.txt?rok=2003.

McKinney-Vento Act. *National Coalition for the Homeless*. [online]. [cit. 2016-11-02].
Dostupné z: <http://www.nationalhomeless.org/publications/facts/McKinney.pdf>.

Nenrei kaikjú, kojó keitai becu kojóšasú [Počty pracovníků podle věku a typu
pracovního úvazku]. *Tókeikjoku* [Statistický úřad]. [online]. [cit. 2017-04-01].
Dostupné z: <http://www.stat.go.jp/data/roudou/longtime/zuhyou/lt51.xls>.

Nodžukuša he no šúgeki no džittai ni kan suru čósa no gaijó ojobi jóbóšo (2014 nen)
[Přehled průzkumu týkající se situace ohledně útoků na bezdomovce a žádost (z roku
2014), 2017. *Džiricu seikacu sapóto sentá Mojai* [Centrum pro podporu soběstačného
životního stylu Mojai]. [online]. [cit. 2017-03-24]. Dostupné z:
<http://www.npomoyai.or.jp/20170203/2639>.

Nipponkoku kenpó [Ústava japonského státu]. *e-Gov, Denši seifu no sógó madoguči* [e-
Gov, Jednotné kontaktní místo pro elektronickou veřejnou správu]. [online]. [cit. 2017-
04-12]. Dostupné z: <http://law.e-gov.go.jp/htmldata/S21/S21KE000.html>.

Njúkjo šien džigjó [Projekt ubytovací podpory]. *Džiricu seikacu sapóto sentá Mojai*
[Centrum pro podporu soběstačného životního stylu Mojai]. [online]. [cit. 2017-04-23].
Dostupné z: <http://www.npomoyai.or.jp/nyukyo>.

OKUNUKI, Hifumi, 2015. *The Japan Times*. [online]. [cit. 2017-04-04]. Dostupné z:
<http://www.japantimes.co.jp/community/2015/09/27/issues/legal-change-will-make-temp-purgatory-permanent-many-japanese-workers>.

RODIONOVA, Zlata, 2016. Japan's elderly keep working well past retirement age.
Independent. [online]. [cit. 2017-03-21]. Dostupné z:
<http://www.independent.co.uk/news/business/news/japan-retirement-pension-elderly-work-employment-age-a6909166.html>.

Silver lining: As Japan ages, so too does its workforce, 2017. *The Economist*. [online].
[cit. 2017-03-28]. Dostupné z: <http://www.economist.com/news/asia/21713863-elderly-keep-toiling-japan-ages-so-too-does-its-workforce>.

Statistical Handbook of Japan 2016. *Statistics Bureau*. [online]. [cit. 2017-04-04]
Dostupné z: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/2016all.pdf>.

Summary of vital statistics (rates). *Ministry of Health, Labor and Welfare*. [online]. [cit. 2017-03-26] Dostupné z: <http://www.mhlw.go.jp/english/database/db-hw/populate/dl/02.pdf>.

„Šakaitekina engo wo jó suru hitobito ni tai suru šakai fukuši no arikata ni kan suru kentókai“ hókokušo [Zpráva ze schůze o možnostech sociálních služeb pro potřebné], 2000. *Kóseiródóšó* [Ministerstvo zdraví, práce a sociálních služeb]. [online]. [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: http://www1.mhlw.go.jp/shingi/s0012/s1208-2_16.html.

Unemployment rate by age group. *Statistics Bureau*. [online]. [cit. 2017-04-20].
Dostupné z: <http://www.stat.go.jp/english/data/roudou/results/month/zuhyou/15417.xls>.

What is FEANTSA. *FEANTSA*. [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné z:
<http://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>.

What is the official definition of homelessness? *National Health Care for the Homeless Council*. [online]. [cit. 2016-11-02]. Dostupné z: <https://www.nhchc.org/faq/official-definition-homelessness/>.

Zákon 108/2006 Sb. *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. [online]. [cit. 2016-10-30].
Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13640/zakon_c.108_2006_stav_k_1.8.2016.pdf.